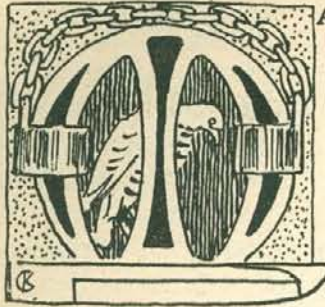

A MŰVÉSZETEK ÉS A STÍLUS.

IRTA: KORONGHI LIPPICH ELEK DR.

A AZT a kort éljük, melyet a renaissancban felszabadult egyéniség féktelen és végletes energiái állandó izgatottságban tartanak. Érdekes kor, de bonyodalmak közt vergődő. Az

ember minden munkáját erkölcsi és szellemi ütközések közt végzi.

Az egyén annyit jelent, mint harc és háború. Érvényesülni akar, törtet előre, ellentállást nem tűr, támad és védi magát. Sokszor — igaz — a nemesebb ül diadalt a hitványabb fölött, erős győz a gyöngén; de azért ijesztően gyakran majorizálja a hitvány a nemeset, s túlhevében hamar beleszalad az erős a gyöngébe a kardjába.

Manapság erre mifelénk az az uralkodó tünet, hogy a gyöngék majorizálják az erőseket. Ha nem akarjuk kerülgetni az igazságot, rá kell mutatnunk, hogy modern művészeti kultúránknak anarchiás a jellege. Anélkül, hogy elegendőképpen kialakult elvei és képességei volnának az alkotásra, rombolja azt, amit készen talál. Több energiát pazarol arra, hogy az előtte elért eredményektől magát függetlenítsen, mint amennyi erőt igazolni tud valóságos új eredmények létrehozására.

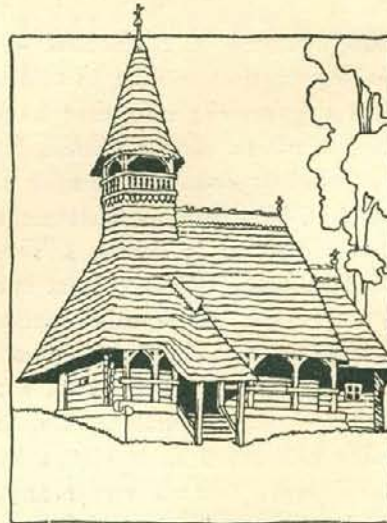
A modernség, az egyén szent jogán, kissé mélyen ment az átabotáság útvesztőjébe. A pogány antik- és a középkori keresztyén szépségideál oltárait felforgatja, anélkül hogy eddigelé sikerült volna neki új szépségideált teremtenie. A „Természet“ jegyében keresi azt s nem győzi eleget hangoztatni a Természet nevét.

Pedig a naturalizmus, impresszionizmus és sok másféle izmus nem újság. Ha nem is ilyen néven, ha néven egyáltalán nem is nevezve, — meg voltak azok minden korok művészetében. Mindig a Természet volt a művészet forrása. Az ősebernek rénszarvból faragott

szobrai, barlang falára rajzolt és füstött mammutjai, bölényei s vadászati kompozíciói, mind a természetlátás és valóság szemlélet művészi eredményei. Bennök naturalizmus és eleven impresszió.

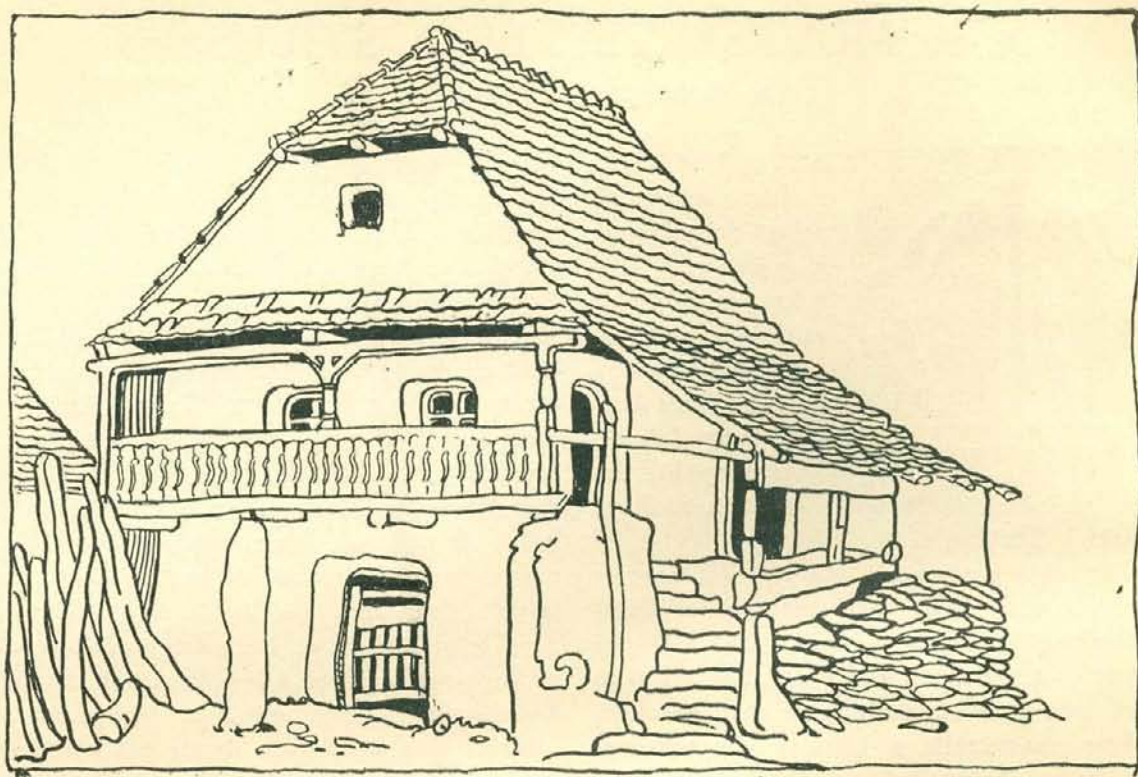
Az egyiptomi Seik el Beled faszobrát, az enkausztikus múmiaportrékat, az asszír szárnyas bikát, a Parthenon-frizt, Titus diadalívét, Trajánus oszlopát, césároknak képmásait, a pompeji-i és tivolíbeli falképeket, bazilikák, dómok művészetét ha nézzük, róluk a művész lelken át ragyogó Természet mosolyog ránk, szabadalmas természetimádókra... Mielőttünk is volt Természet, mielőttünk is volt Egyén.

De a fajokat és emberiséget átfogó eszméknek, a homogén világfelfogásnak oly nagy korszakaiban, mint minő az egyiptomi, az ó-hellén és a keresztyén román-gót korszakok voltak, az egyéniségek úgy tűnnek elénk, mint egy-egy közös, óriás kaptárnak a méhei: röpdösnek a Természet napsugaras világában, megszállják rétek és erdők minden virágát, üdülnek a mezők hajlongó fűvének harmatán, — de amit a Természettől kaptak és elhódítottak, azt nem használják fel önösen a saját maguk külön diadalának céljaira, hanem

SZÁSZLÓNAI GÖR. KATH. TEMPLOM.
ÉGLISE DE SZÁSZ-LONA.
KÓS KÁROLY FÖLVÉTELE.

MAISON DE CULTIVATEUR À KIBÉD.

KÓS KÁROLY FÖLVÉTELE.

szerényen, szorgosan beszállítják a közös kaptárba, hogy közös mindannyiok maradandó hasznára és gyönyörűségére, szabályos sejtékben, mézzé dolgozzák fel. Ez a sejtvilág megőrzi a mézet télidőre is, születő nemzedékek táplálékául.

Igy lön akkoron a Naturából — Stílus.

A mai egyén már büszke és fölötte öntudatos. Mint a gyermek, mindenre hangsúlyozottan ráírja a nevét. Közös célnak, homogén eszmének, kollektív érdeknek magát tartósan alá nem rendeli. Minden gondolatában, minden érzésében exkluzív. Ő is röpdös a Természetben; de külön virágfajokat választ magának, melyeket féltékeny, türelmetlen mohósággal zsákmányol ki és a zsákmányát nem hordja többé közös kaptárba; föléli saját maga ott a helyszínén. Lakoma után aztán az ilyen szabad méhe kívül az ő saját virága kelyhére, elégedetten dörzsöli össze a szívárványos szárnyait és rezgeti színes potrohát az arany-sugaras plein-airben . . . Úgy érzi, szépet és dicsőt művelt, mindenesetre egyénit.

De fakul a verőfény, szürkül az idő, leszáll az őszi dér, — bágyad az önérzetes, kaptártalan, szabad méhe . . . s végül dermedten hull az ő saját külön virága tövébe, kilehelvén lelkének féltve őrzött ő „egyéniségét“ . . .

Az ilyen egyéniség, ha kicsiny volt, nyomtalanul tűnik el azzal az évszakkal, mely szülte őt; ha súlyosabb tehetség volt, hatása több-kevesebb ideig túléli az ő elmúlását, módszerével, látásával, egész „izmus“-ával még néhány évig mohón keresnek boldogulást az epigonjai, de élete művét (ha múzeumi katalógus-számképen őrzi is tudományos szempont) mégis csakhamar a tegnapi művészetének taksálják az újabb egyéniségek, a friss keletű irányzatok; — mert műve csupán egyéni volt, mert a kaptár kollektív munkáján nem alakulhatott belőle stílus.

Örök maradandósága csak az olyan egyénnek jut, aki az ő individualitását bele tudta kapcsolni a művészet örök törvényeibe, kinek művészete a hagyományokkal szemben

nem helyezkedett a tagadás álláspontjára s ki e mellett lelke táplálékát korának és fajának eszményeiből merítette.

□

Az utolsó egységes nagy művészet, az utolsó stílus a gótika volt s még a quattrocento, egész a cinquecento közepe tájáig. Utána az emberek gondolatközösségét, az összemunkálást felváltotta az egyénekre való tagolódás, az egyén, mint abszolút erő és hatalom. A művészet egységes, összefoglaló törvényei ettől kezdve mindegyre lazább értelmezésben részesülnek, mert a közösségből kiszakadt egyének legfőbb célja a minden eddígvalótól és minden más egyéntől való lehető teljes különbözőség. A renaissance óta többé már nincs egységes, nagy művészet, mert minden egyéniség a saját maga módján, a saját maga kedvére, a saját célja és érdeke, esetleg terheltsége szerint fogja fel a művészetet. A hangsúly többé már nem az egységre, hanem a különbözősre esik. Az emberiség zenekarában nincs többé szimfónia; mindenki „csak azért is” egyebet muzsikál mint a másik. Lehet, hogy jól muzsikál, de túljogot foglalván le magának, harmóniát bont, könnyen anarchiát csinál.

Minél nagyobb hatalomhoz jutott az egyén, annál inkább széthullott a művészet.

Széthullott . . . talán ez a helyes szó. Kiesett az együtteségből.

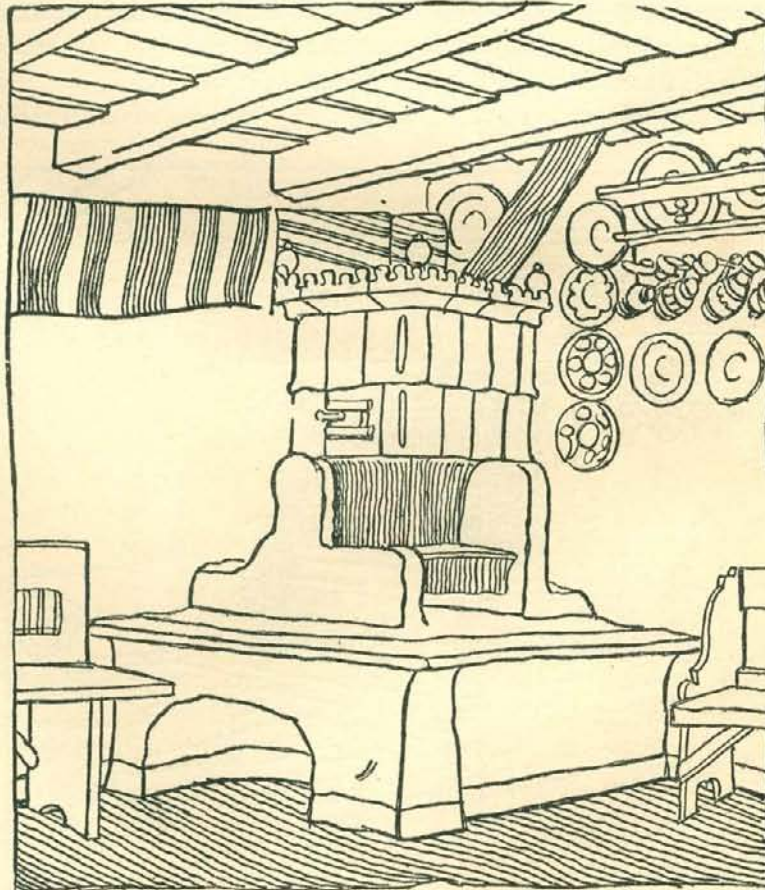
A nagy közös kaptárt, a lelkek élet- és világfelfogásának egységét, elhagyták a méhek; az üres kaptárt pedig feldöntötte az idők szele s kifordult belőle és földre esett az a csodálatos törvényszerűséggel megépített sejtvilág, mely magában egyesítette az összes méhek munkájának eredményeit.

Ez a sejtvilág: az architektúra.

Azóta architektúra — a szó művészeti értelmében — nincs többé. Mert az architektúrát, mint stílust, egyén egymagában meg nem csinálhatja; mert az architektúra egységes világszemléletben élő koroknak és eszmeközösséget élő egész népeknek az alkotása.

Architektúra híján hajléktalanokká lettek a többi művészetek is: skulptúra, piktúra. Az architektúra az a főművészet, mely az összes művészetek alapja, feltétele, hivatás-szerű dekoratív-közösségek megvalósítója. Egyetemes, grandiózus, stílusos művészetek architektúra nélkül nem keletkeznek és nem állanak fenn.

Hogy a renaissance emberisége előtt ismeretessé lett az antik formavilág és az antik filozófia, de egyúttal az új fölfedezésekkel és találmányokkal új világreszek, mindekkorig

KÖRÖSFŐI SZOBA SARKA.
KÓS KÁROLY FÖLVÉTELE.

MAISON DE CULTIVATEUR
À KÖRÖSFŐ. COIN DE CHAMBRE.

ismeretlen emberfajok, idegen kulturák és eddig nem is sejtett lehetőségek tárultak fel: minden ember egyszerre fölzsabadítottnak érezte magát arra, hogy e tömérdek új elem és új hatás közt daskálhatva, magának merőben egyéni életet, egyéni felfogást konstruálhasson, mert íme, a módok és eszközök rendelkezésére állottak.

Az a belső szükség, a művészet nagy törvényeinek az a mindenki részéről való átérzése, az a közös forrásból együtt lendülő ihlet, gondolkodás, cselekvés, vallás, életrendszer, mely az egyiptomi, görög és középkori keresztény művészet örökszép stílusát létrehozta, a renaissance után már nem képzelhető el. Még a renaissance is, főleg első felében, megtalálta a maga szellemének stílusos kifejezését. Az ember alkotta műveket még feladatuk és természetük szerint való megjelenésben látjuk, úgy mint az architektúrában szinte absztrakt tökéletességgel élő belső törvények parancsolták. Minden a maga helyén, minden a maga módján, a kellő anyagokból, s az eszme szolgálatában. Sem kép, sem szobor, sem bútor, sem akár egyetlen ajtókilincs nem lép ki a

maga lehetőségei közül, nem tévesztí el a szerepét s nem tagadja meg azt a harmonikus kapcsolatot, melynek a szabad természetből földel alá húzódó ember és a lakóhelye között szükségképpen fenn kell állania. Az e kapcsolatból származó aránymegegyezéseket és arányösszegeztetéseket szinte örök érvényességgel állapították meg az architektúra nagy stílusai.

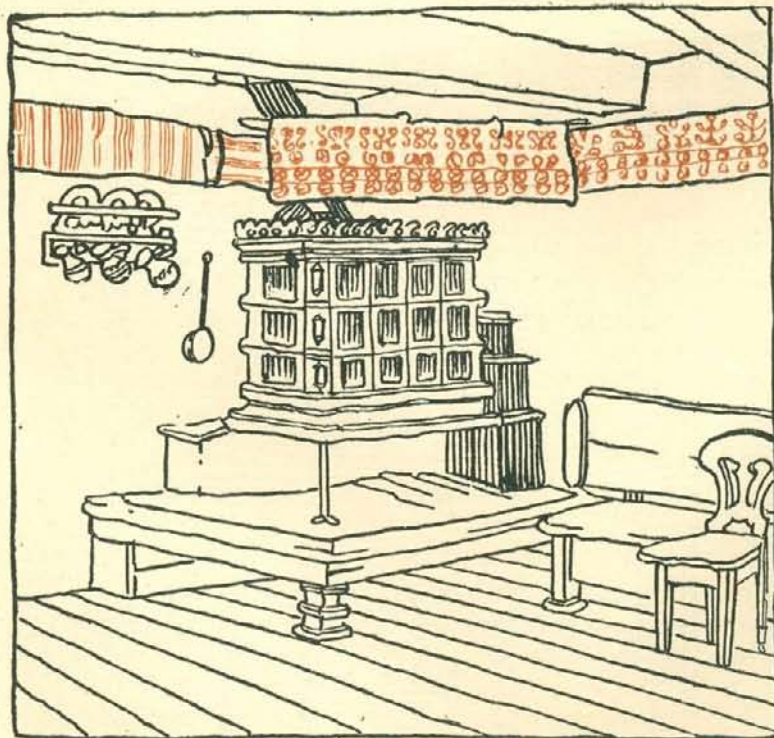
A renaissance a maga stílusának lehanyaglása útján annyira kivezette a művészetet ebből a természetes, szükségszerű állapotból, hogy mind maig künn vagyunk belőle.

Már a barokk elkezdí a túltengő szabadságot. Nyugalanná lesz az architektúra s diszei, szobrai, képei, lakberendezési kiugrálnak a maguk lehetőségei közül. Kiút a nagy szabadság, az összefoglaló eszmék darabokra hullanak, az anyagok szakítanak a saját természetökkel, a művészetek határai egymásba gubancolódnak, konstruktív és dekoratív elvek keresztezik egymást.

A renaissance után való korszakokban időnkint fellépő stílus-szerű tünetek igen rövidke életűek, mert nem korszellem kifejezői, hanem egyének műve és iskolák mesterséges termékei.

A művészetek e széthullása után életrevalóságot csak a piktúra mutat. Grandiózus meritumának a feltételeit az architektúra lehanyaglásával ugyan ő is elvesztette, de mert az összes művészetek között neki van legtöbb közvetlen közössége a természettel, önként következik, hogy a stílus egyesítő világából kiszakadt s a szabad természet világában széteszlott művészek benne találják meg legjobb menedéköket. Leginkább a piktúra bírja el a különválást, mert a legkönnyebben hajló és módosuló művészet, melyben az egyéniségek sokszerűségei leginkább érvényesülhetnek.

De a szobor, mióta leesett az épületről, vagy kilépett az architektúra viszonylatából, bizony

TOROCKÓI SZOBA SARKA.
KÓS KÁROLY FÖLVÉTELE.

MAISON DE CULTIVATEUR
À TOROCKÓ. COIN DE CHAMBRE.

béna és önnönmagával tehetetlen. Szánalom nézni a modern városokban szabadon ácsorgó köembereket és büszkén lovagló ércvitézeket. Az közöttük még a legszerencsésebb, amelyik valamiféle architektúrával kerülhetett valamelyes viszonylatba; mire főleg a francia művészetben találunk szép példákat.

De a művészetek nemcsak azért indultak satnyulásnak, mert elszakadtak az architektúrától, de azért is, mert ennek folytán lassankint kipusztult belőlük az architektúrai elem: a konstrukció. Konstrukció nélkül gerinctelen minden művészet. Hiába aggat magára ékes ruhákat, melyek a szívárvány minden színeiben tündöklenek, s hiába kínálja magát a legmodernebb jelszók kiáltásával: maradandóság szempontjából mindez keveset ér, ha gerinc híján a feje beleroskad a mellébe, a mellé a gyomrába, ha semmi része sincs a maga helyén, s ha nem a szárnyai viszik őt, de a repülésre képtelen szárnyak terhét ő von-szolja maga után.

A legújabb művésznemzedék Gauguin-t imádja, de én — bevallom — még most is Giotto-nak a művészete előtt érzek meghatottságot.

☐

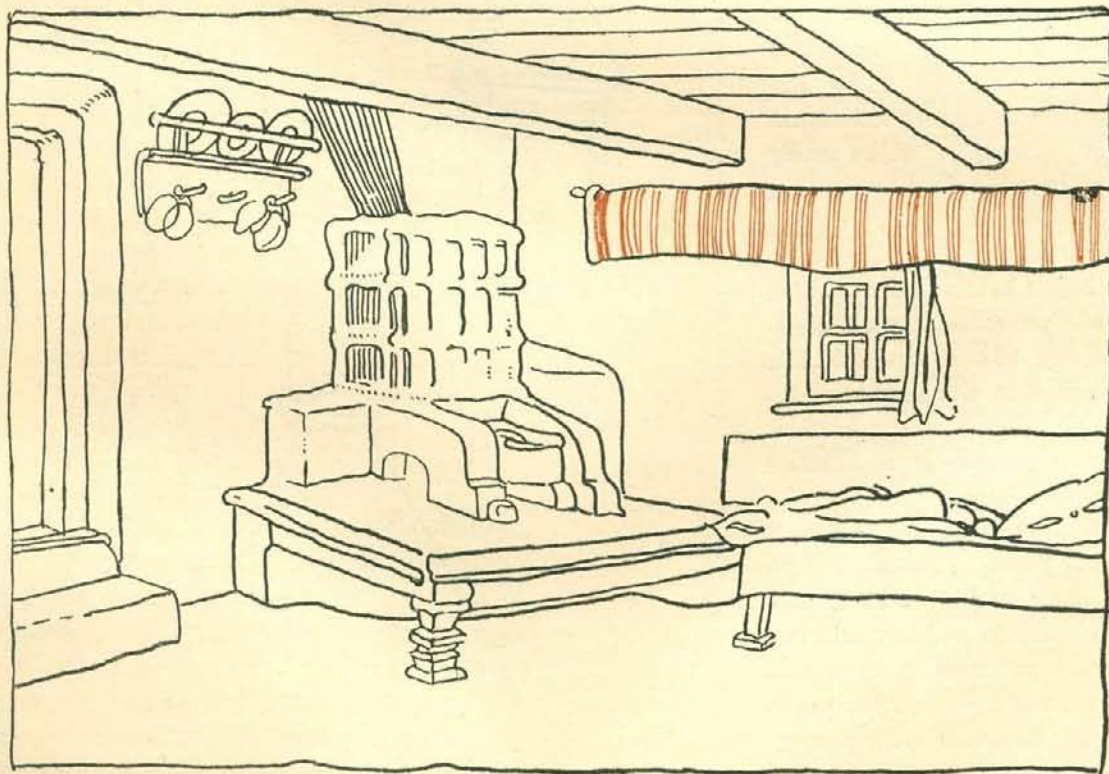
Vissza az architektúrához!

Ki a művészeteknek jót akar, működjék e visszatérés érdekében.

Architektúra, a tér és tömeg ez organikus művészete, hivatott arra, hogy, visszakerülve törvényeinek feltételei közé, a többi művészeteket is ellássa a szerves élet erejével és erköl-cseivel.

De hogyan vezessük vissza az architektúrát a stílus feltételei közé, ha igaz, amit mondtunk, hogy stílus csak egységes világ-szemléletből és eszmeközösségből keletkezhetik? Szóval: ha az egyén alárendelt s az esz me-közösség a fő?

Egységes szellemre, uralkodó közös nagy eszmére még egy nemzet életének a szűkebb határain belül is nehéz ma találnunk, a lázas

MAISON DE CULTIVATEUR À TOROCKÓ.
CHAMBRE À COUCHER.

KÓSZKÁROLY
FÖLVÉTELE.

világforgalom e nyugtalan korában, midőn oly tömérdek fajbéli, politikai, irodalmi, művészeti, tudománybéli és közgazdasági határok keverednek össze, hogy e nagy kavarodás a benne élő egyént, ha nem eléggé kemény koponyával és erős lélekkel áll a zűrzavar közepén, inkább valami bomlasztóan khaotikus állapotba sodorja, semminthogy faja és kora jellemének megérzésére vezetné.

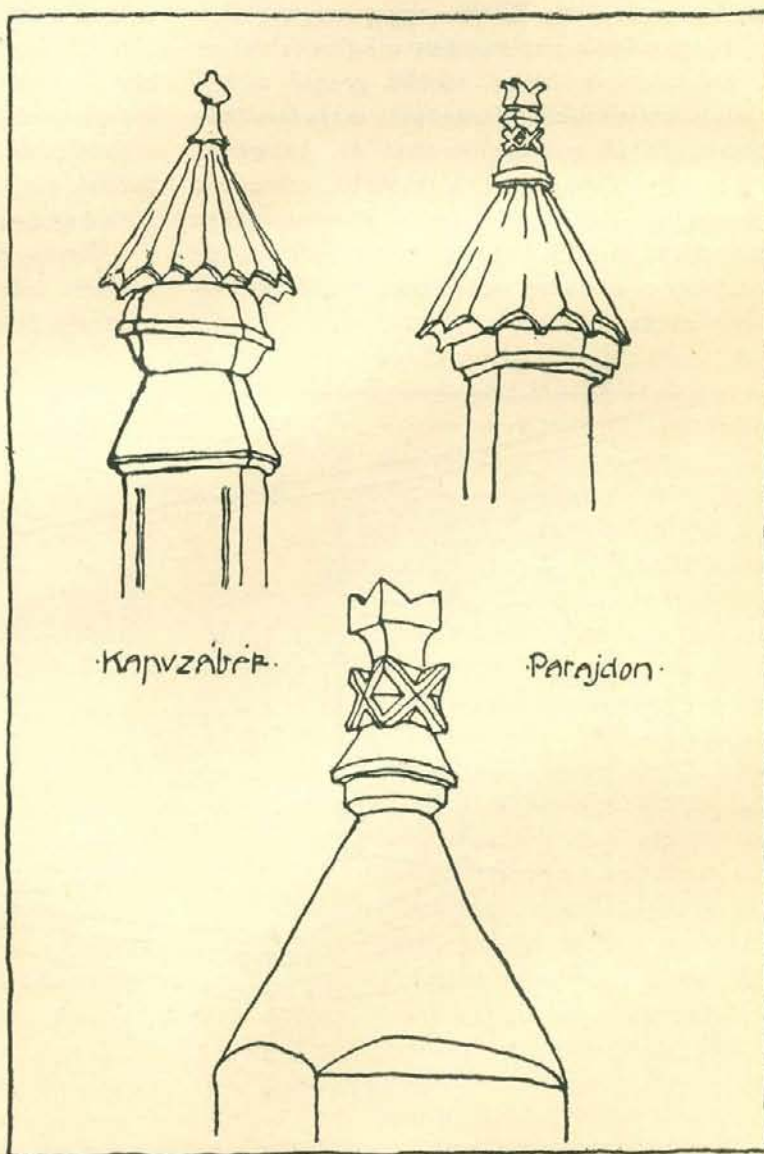
A társadalmat mozgató eszmék közt legnagyobb kavarodást az okoz, hogy a keresztyénység két nagy hitelve, a szabadság és az egyenlőség, az ember individuális öntudatának felébredése után, a modern társadalomban politikai mozgató erőkké alakultak át.

— „Szabad akaratot adott az Isten az embernek, hogy különbséget tudjon tenni a bűn és az erény között“ — ez a krisztusiszabadság. Montesquieu politikai meghatározása szerint már a szabadság: az önnönmagunk által alkotott törvényeknek való engedelmesség. Az individuális túltengése útján pedig odáig bonyolódik a szabadság értelmezése, hogy az egyetemes akarat helyébe az egyéni akaratot állítja. Ez már anarchia. Ennek tünete háborgatják a legújabb idők munkáját, ez elől kénytelen kitérni az útból s szinte kietlen, kopár magaslatokra menekülni — az altruizmus.

— „Mindnyájan egy atyának vagyunk gyermekei. Isten előtt nincs ember és ember között különbség“ — ez a krisztusi egyenlőség. Ebből mit csinál a szocializmus? — az egyén politikai és társadalmi teljes megköötöttségét az állammal szemben. A szocialista társadalmi elv közömbösíteni akar minden

egyéni szabadságot, hogy az állam mindenható hatalmát biztosítsa. Semminek sem szabad magasabbnak, mélyebbnek, keményebbnek és súlyosabbnak lenni az átlagnál.

A szocializmus olyan, mint a naturalizmus: az embert csak fizikai minémiségében fogja fel. A szocializmus szerint az emberi boldogságot és tökéletességet a fizikai szükségletek kielégülésére épített társadalom fogja megoldani. A szocializmus ellentéte a keresztyén eszmének abban, hogy míg a krisztusi

JAMBAGES DE PORTES
EN BOIS SCULPTÉ, PARAJD.

KÓS KÁROLY
FÖLVÉTELE.

eszmé az érzéki, a fizikai embert alárendeli a belső, lelki embernek, — a szocializmus (és a naturalizmus) az emberből a lelket akarja kiirtani. Az az erkölcs, amit a szocializmus a részéről kontemplált állam gépezetében megkövetel, csak a haszonra és célszerűsége terjed ki. A szocializmus mai kiforrotlan, de hangos és türelmetlen elméleteiben az ember átlagosítására, az egyenlő jó módra, az egyenlő fizikai boldogulásra törekszik. S ez alig más, mint a régi pogány filozófia boldogság-elmélete.

Bizonyára mind a szabadság, mind az egyenlőség eszméje el fog érkezni majd a társadalmi evolúciók során egymásnak a megértéséig és szövetségük megoldja az új világrendet; míg azonban korunkat e nagy eszmék gyilkos harcai terrorizálják, az alkotó egyénektől bajos lenne általánosságban megkövetelnünk a harmonikus, egységes világszemléletet és eszmeközösséget.

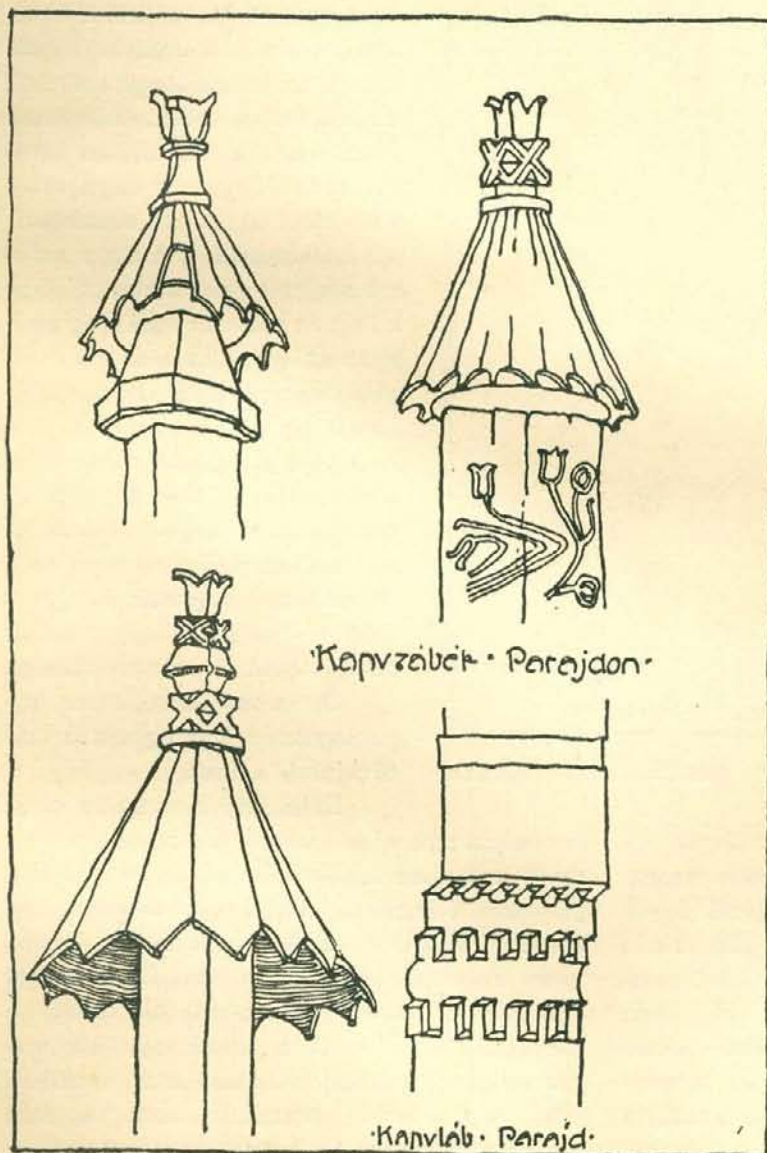
De egy-egy kivételesen nagy tehetségű egyén s egy-egy erős faj mégis, a kor eszméinek e nagy zavarában is, valamennyire meg tudta őrizni a saját lelkének szerencsés összetételét, minélfogva kulturmunkájokban szemlélve őket, észre is vehetjük, hogy az ő útjaik a stílus magaslatai felé tartanak.

Ha minket, magyarokat, a stílusfejlődés módja és feltételei érdekelnek, nem árt, ha szemünket e jelenségekre függesztjük s rajtok komolyan elgondolkodunk.

Szemléletünkben a következő tanulságok tárulnak elénk:

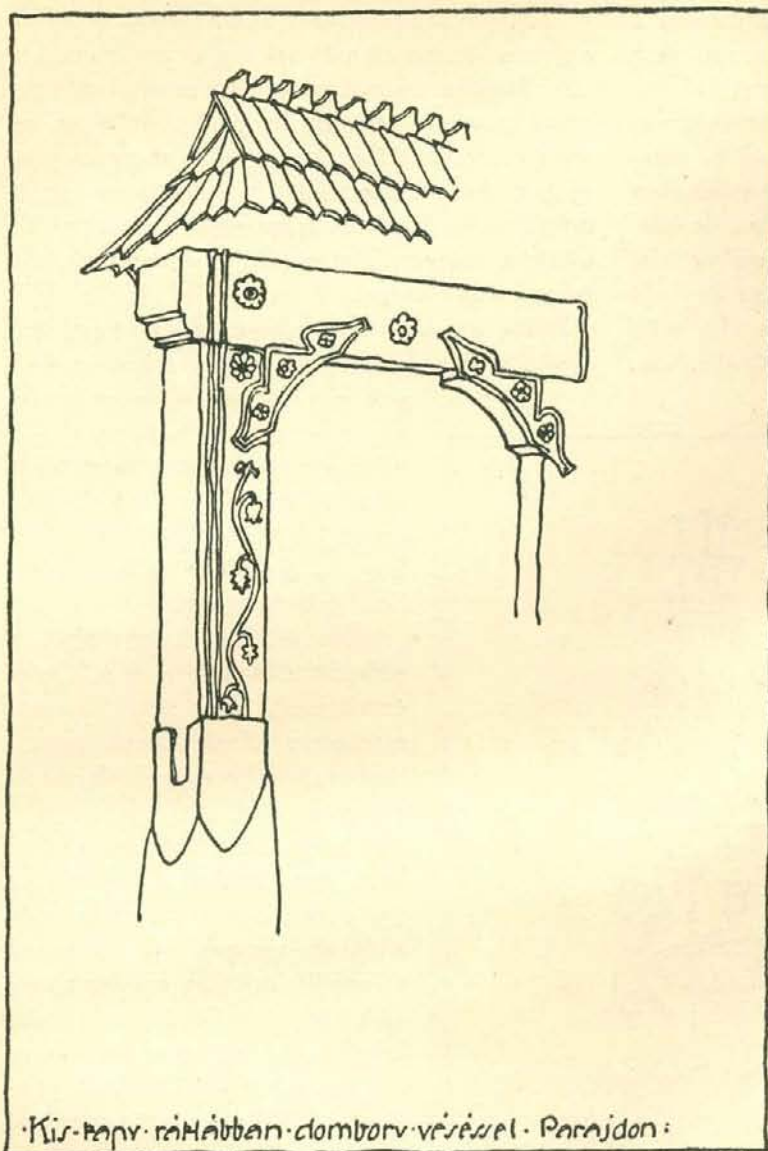
- azok az egyének és azok a fajok vannak a művészeti stílusfejlődés útján, amelyek összeköttetést találtak az elmúlt korok nagy művészeivel és ez összeköttetést a különködő modern individualizmus ostromai ellenére is szigorú határozottsággal tartják fenn s szinte valóságos kegyelettel ápolják;

- a stílus útján lévő egyén művészeti készsége nem csupán egyetlen szaknak a mesterségbeli elemeiből táplálkozik, de korának és fájának egész szellemi és lelki életéből; az ő művészetének a fizikai és lelki világban szerzett nagy megismerések a komponensei. Az ilyen egyén az ő individualitásának nem különválására és függetlenítésére helyezi a súlyt, de ellen-

JAMBAGES DE PORTES
EN BOIS SCULPTÉ, PARAJD.

KÓS KÁROLY
FÖLVÉTELE.

PETITE PORTE D'ENTRÉE, PARAJD.

KÓS KÁROLY FÖLVÉTELE.

kezőleg: a művészet örök és közös törvényeivel való kapcsolatára, valamint arra a szoros viszonylatra, mely belső műveltségénél fogva istenéhez, fajához és fajának életideáljaihoz fűzi;

c) a stílus útján lévő fajoknál azt tapasztaljuk, hogy vannak — életideáljaik. Ideáljaik, melyeknek elérésére, az idők zavaros eszméinek legvadabb viharzása mellett is, toronyirányban mennek. Mert erejük van hozzá, a hit és a meggyőződés ereje.

Ez az erő a fajnak, mint nemzetnek, vagyoni- és fegyveres hatalmával függ össze. De nem-

csak pozitív, de negatív értelemben is. Erre tanít a következő két véglet példája: a brit hatalom és a finn nép. Az egyik: világok ura, a másik: csöppnyi szegény faj, hódoltság. Az egyik a kultúrnépek legnagyobbika, a másik a legkisebbike. S épen e két nép modern kultúrmnkáján fődözhetjük fel legkiválóbbképpen a stílus felé vezető utat. Az egyiknek közvetlen belső ereje ugyan nem az az óriás politikai hatalom, mely a különféle népek száz és száz milliónyi embereit és intézményeit kormányozza (mert vannak túlsúlyban lévő, uralkodó fajok, oly nagy belső erő nélkül is), de az a mindenél hatalmasabb, n a g y s z e r ű e n végrehajtott önképzésből eredő fegyelmettség és emberséges fajbeli erkölcs, melylyel roppant politikai hatalmát igazolni és megérdemelni tudja. Ebben az erkölcsben az angol, oceanoktól elválasztott világrészekben szét-szóródottan is egyetért és együtt érez. — Ez már: egy nemzetnek érzelmi és eszmei közössége.

Ott a másik véglet: a legparányibb, a legszegényebb kultúrnépfaj, a finn.

Ez a nép a rengeteg orosz birodalom nyomása alatt él. De e demoralizált, zsarnok uralom erkölcsi és kulturális felsőbbségét nem ismeri el. Tiltakozik és védekezik ellene. Megfelelő fizikai ellensúlyt harcban vinni nem tud, minélfogva morális elemekre kell támaszkodnia az akaratával. Ebből a helyzetből keletkezett a lelkek egy oly magasatosan szép összefolbanása, mely szemünk előtt, az utóbbi évtizedek alatt, a finn nemzeti eszmét kristályos tömörségben, tisztaságban és ragyogásban szülte meg. Ebben az egységes eszmében fogantatik a finnség

kultúrmunkája, mely immár a legjobb úton van, hogy megtalálja a maga stílusát.

Egyszóval: ott az erő, ahol egy nagy eszmében való hit malasztjától termékenyült az emberiség lelke.

Elernyedti hitű fajok, megalkuvások közt tengődő nemzetek, torzsalkodó társadalom, leszerelt energiájú egyének, nagy életre, stílusra képtelenek.

☐ A britt példa — sajnos — kevésbé vonatkozik ránk, de annál inkább a finn.

Az angolszász faj hegemóniás felsőbbségébe és az ebből származó erkölcsi eszmébe bajos lenne még csak beleképzelni is magunkat; ezernél több okunk van azonban arra, hogy a finnség helyzetét megértsük és a belőle kialakult nemzeti eszme erejét mérlegelni érdemesnek tartjuk.

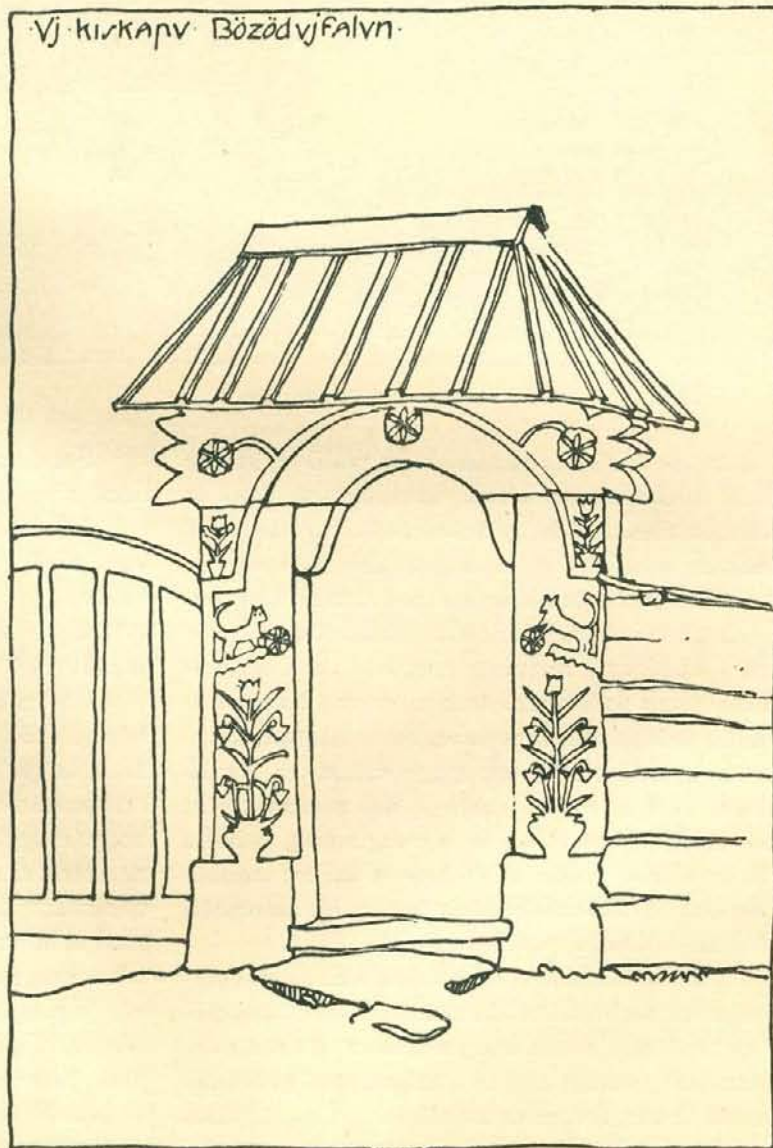
Ami tanulság mégis mind a két példából egyképen sugárzik felénk, a következő: a nemzeti eszme kialakulásának első és fő feltétele a fajbeli önmegismerés. Ezen alapszik a tudatos nemzetek akaratának minden számvetése. Ez tárja fel a szükségszerűségeket s a lehetőségeket is. Ez óv meg a nagyság örületétől s a kicsinység vak nagyozásától. Ez érteti meg a hatalmassal, hogy ne váljék zsarnokká, mert a hatalomnak csak az erkölcs ad erőt és jogosultságot, — s ez inti a gyöngét arra, hogy ne követelje magának az erősek jogát (mert a sajátját is kockára teszi véle), de törekedjék nagy és szorgos munkatevéssel kiküzdeni azt. Fajbeli önmegismerés nélkül rejtettek és sorvadók a nemzet legszebb kvalitásai.

Politikát, társadalmat, tudományt, mesterségeket és mű-

vészeteket átható nemzeti eszme csak a fajbeli önmegismerés talajában gyökerezhetik.

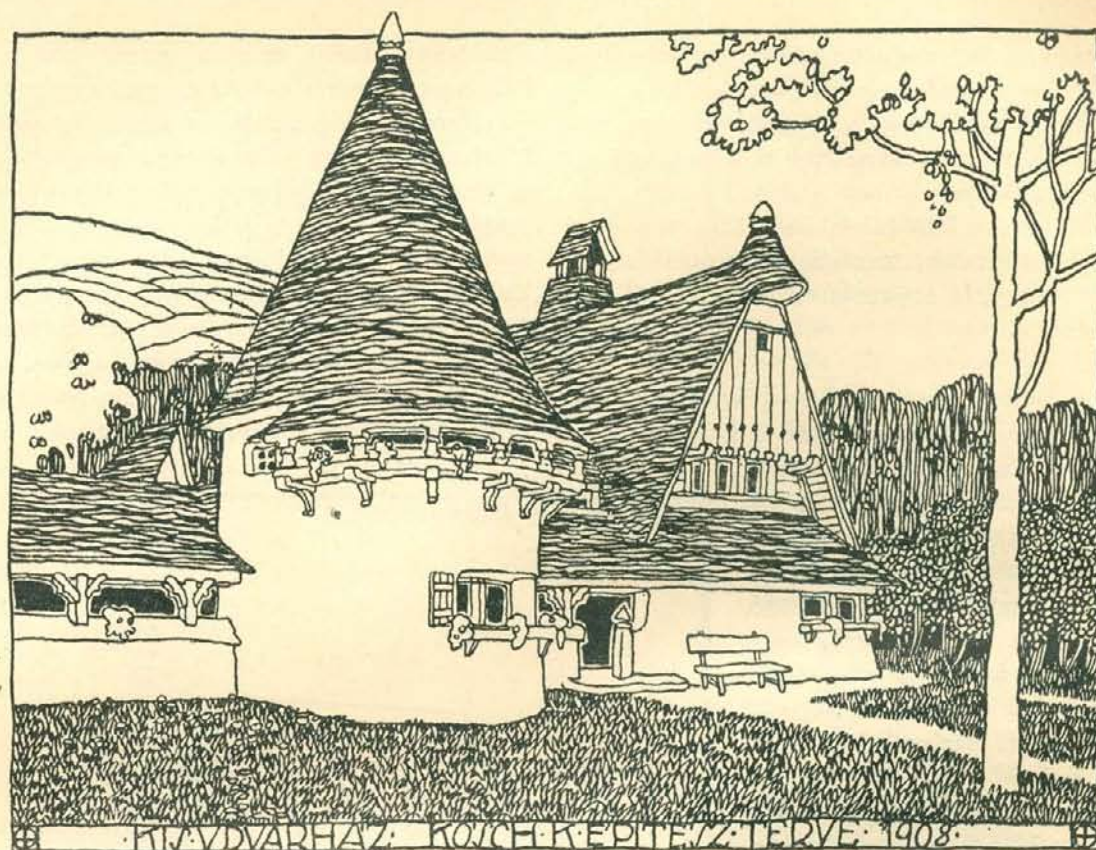
Országá zavarosában s a létét komplikáló idegen gondolatok világában a magyarságnak is keresnie kell és meg kell találnia önmagát, hogy megtalálván, megismerhesse a saját jobb tulajdonságait, melyeknek egész kultúrmunkájában való állandó hangsúlyozása és tevékeny részvétele fogja őt eljuttatni a nemzeti eszmében való egység áldásai közé.

Midőn e korban minden más összefoglaló eszme lehetősége hiányzik, az egyedül lehet-

PORTE D'ENTRÉE, BÖZÖDUJFALU.

KÓS KÁROLY FÖLVÉTELE.

PROJET POUR UNE MAISON DE CAMPAGNE.

KÓS KÁROLY TERVE.

séges nemzeti eszmében való egységre kell törekednünk, hittel, odaadó munkával és enthuziazmussal, hogy művészetünknek szárnya nőljön, a stílus halhatatlanságába felvívó.

Keressük tehát a nemzeti eszme első feltételét: az önmegismerést. Keressük meg a faj lelkét, melyben együtt van erkölcsi belső ereje és kifejező formanyelve. Talán primitív minémiségben, talán bús elhagyatottságban fogjuk találni, de megtaláljuk, ha leszálunk érte abba a rétegbe, hol a nemzetközi nivelláló áramlatok és a szegénység gondja még ki nem irtották teljesen a faj ősi teremtő ösztöneit, nemzedékről nemzedékre átöröklött ősi formakincsét és fantáziáját.

Szálljunk le a néphez, fajtájának tulajdonságaink ez utolsó, hű letéteményeséhez. Ez a becsületes, jó nép őrizte meg nekünk egykor mindenkitől elhagyott és megvetett gyönyörű nyelvünket, ő emelte költőinket európai jelentőségre, fölsegít minket ő a művészet stílusához is.

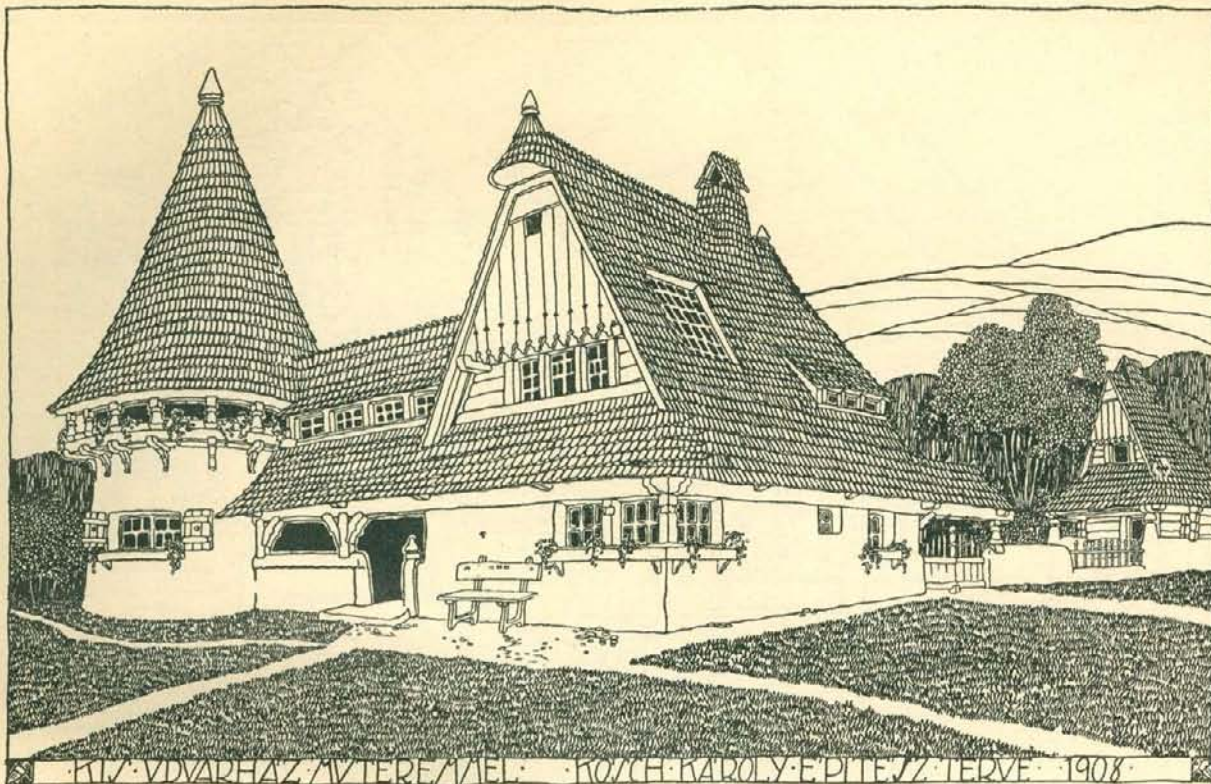
Festő, szobrász, architektus, tanulni a nép közé menjen.

Rég mondom ezt, minélfogva módomban volt e jó tanácsról különféle véleményeket hallani.

Egy festő a maga körében köztetszés mellett így szólott, mondván:

„Micsoda bolond beszéd az? Nem az a magyar művészet, amelyik a parasztot főtí. Nem a gatyától meg a rámás csizmától lesz magyarrá a művészet, hanem annál fogva, hogy magyar művészek csinálják, nem pedig németek és spanyolok. Ha Dachaut, ha Fontainebleaut, ha Hollandiát, vagy Uj-Guineát főtí is a művész, a főtése magyar művészet, mert magyar művész cselekedte.“

Egészen jól beszél, aki így beszél. Vele tartok. Csakhogy én azt az elvet, mielőtt hirdetni merném, tartalommal óhajtom megtölteni. A művészet magyarságát valóban a művészek magyarsága oldja meg; de én ennél az elvi kijelentésnél a világért sem merek oly határo-

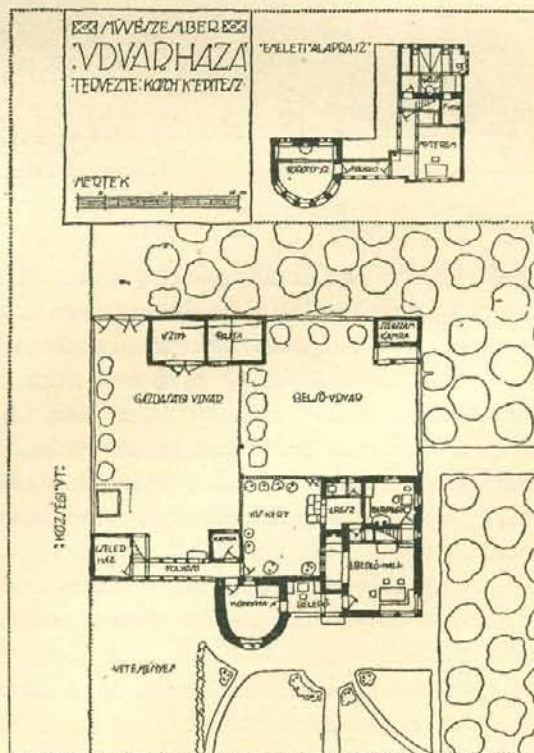

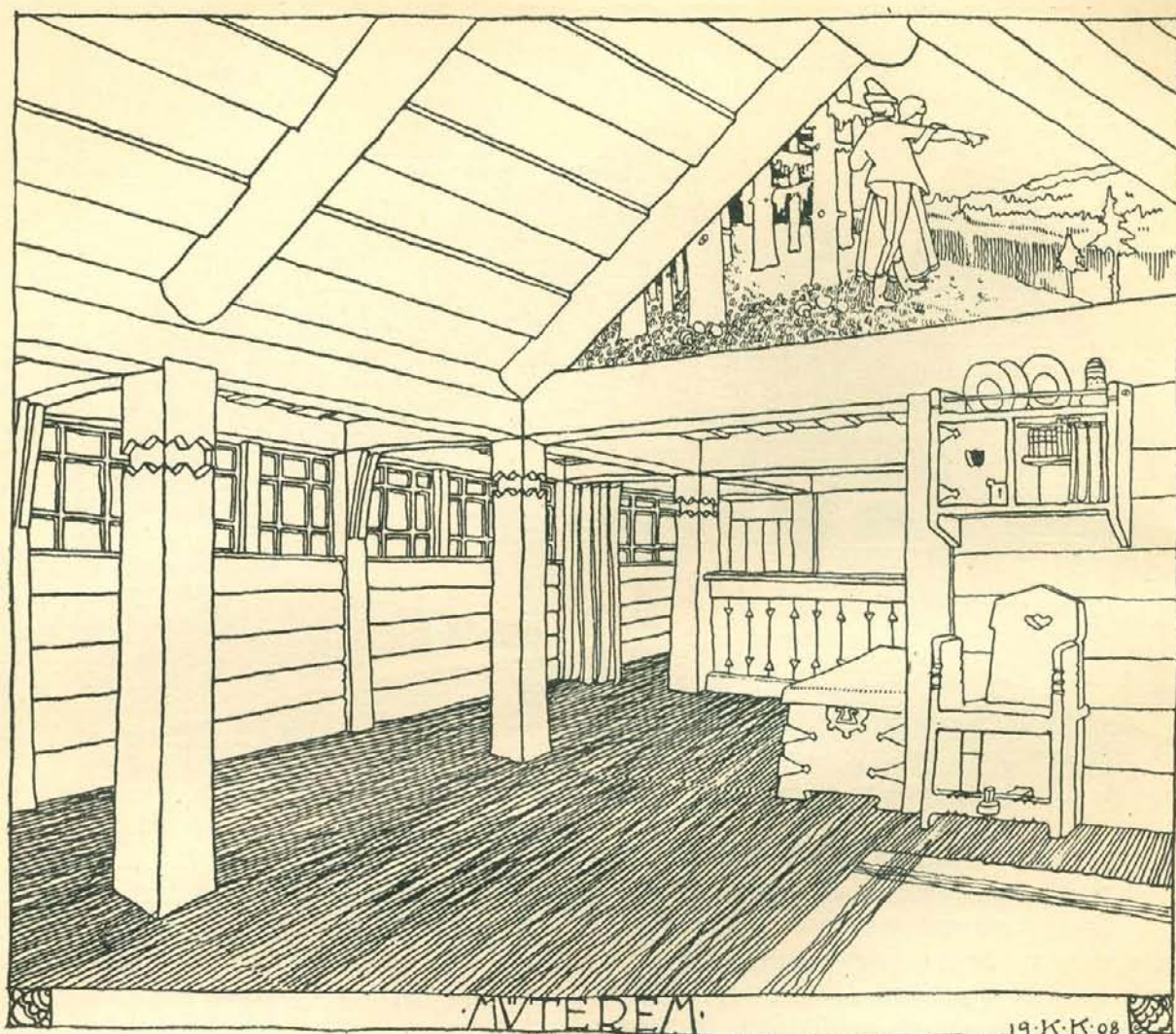
PROJET POUR UNE MAISON DE CAMPAGNE.

KÓS KÁROLY TERVE.

zottan megállani, mint a tisztelt előttem szóló. Én látni akarom előbb — a magyar művészt.

Közéleti viszonyaink igen kevésbé alkalmasak arra, hogy fajbeli kultúrával és a benne való hit erejével töltsék meg a lelkét egy ifjúnak, ki az iskolai céltudatos fegyelem és a családi nevelés kötelekei közül túlkorán kiszakítva magát, komoly eszméletekre föl nem készült elmével szalad neki a művészetek szabad világának. Egységes nemzeti társadalmak az ilyen ifjút nevelésbe veszik, de ott, hol ily társadalom nincs, iránytű nélkül vergődik a fiatal bohém s hányt-vetett sajkája rendesen idegen vizekre téved. Életkorának abban a szakában, mely minden hatás iránt a végletekig érzékeny és a hatások közt, rendező elmével, válogatni még nem tud, többnyire a külföldre kerül s egész tehetsége ott egy-egy idegen eszmevilág meg nem értett és félreértett kultúrájának áldozatává lesz. Áldozatává, mert az a merőben más kultúra sokkal kevesebbet ad neki mint amennyit tőle elvesz. Az ilyen tehetség basztárdképen

ATELIER D'ARTISTE.

KÓS KÁROLY TERVE.

kerül haza; franciává, németté lenni, természetesen, nem tudott, de művészete már a magyar szót idegenül ejti, a magyar néplélek már nem érzi, csak a vitézkötést, gatyát és a rámás csizmát látja meg. S ha magyar művészetről beszélgetek előtte, természetesen, hogy lesajnál, mert azt hiszi, hogy a magyarságot én is a vitézkötésben látom.

A szobrász azt mondja, minek menjen ő tanulni a nép közé, mikor a nép szobrokat nem csinál?

Az architektus felsőbbégesen jelenti ki, hogy a népnek nincs architektúrája, csak ornamentuma. A házból pedig nem lesz

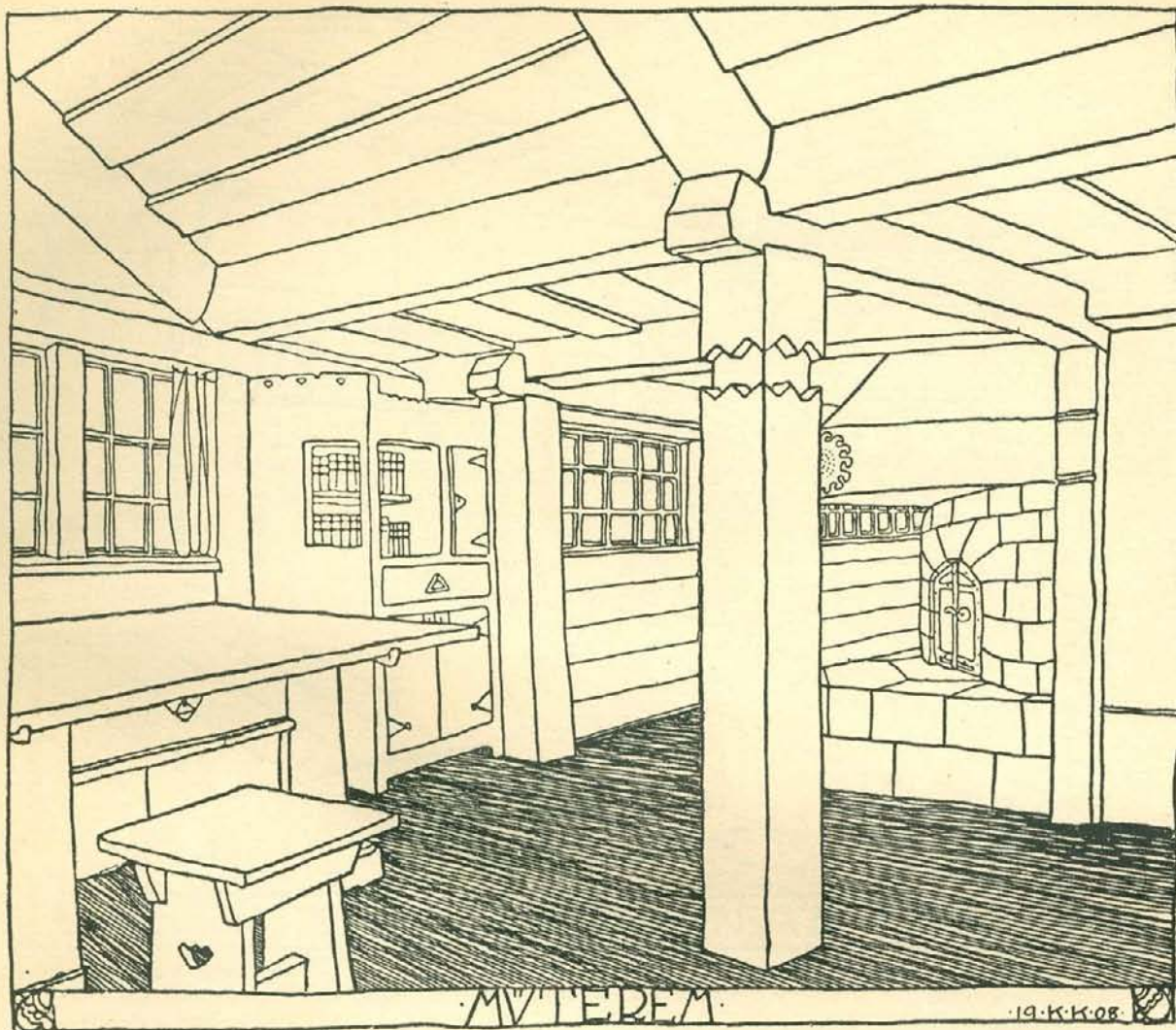
magyar ház csak azért, mert tele aggatjuk szűrök és subák vadvirágaival.

Mindenkivel egyetértek, aki azt állítja, hogy a művészet a magyar nép lemásolásától nem válik magyarrá.

Nem is azért ösztönzöm én a művészeket a nép közé, hanem azért, hogy keressék meg és találják meg a nép — lelket, a magyar lelket.

Ami hiányzik kultúrás közéletünkben, az egységes magyar lélek, erőnk és óhajtott nagyságunk e legfőbb feltétele, az még megvan a népben. Veszendőben, de megvan.

Ezer bontó elem ostromolja, szét is hull talán nemsokára, de mielőtt e nagy katasztrófa

ATELIER D'ARTISTE.

KÓS KÁROLY TERVE.

bekövetkeznék, fogjuk meg és hozzuk fel ide, kultúrás életünkbe.

Gyönyörű példáit látjuk népünk világában annak, amiről fentebb szólottam, hogy lélek-egységből miképpen emelkedik föl az ember műve a stílus magaslatára. Ezen a darabka földön nincsen is más egyéb stílus, mint a nép művészetének stílusa. S mert ez, ha naív formák között él is, sajátos lelki törvényeken alapuló magyar stílus: menjünk és érintkezzünk azokkal a törvényekkel, melyeknek ez a stílus az eredménye.

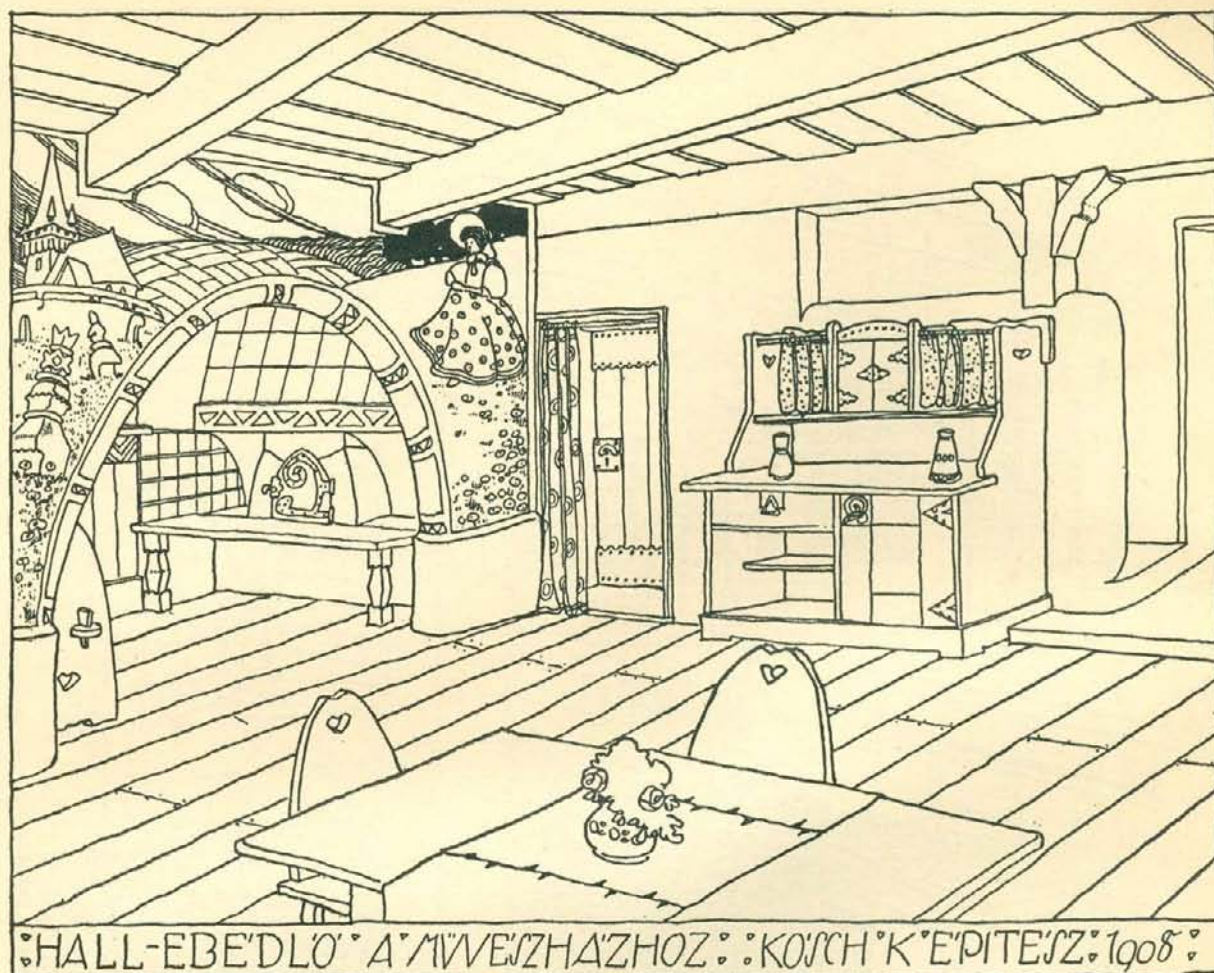
Az a lélek, mely a nép művészeti stílusát megalkotta, még él, de gyönyörű alkotására már csüggedtszárnyú rezignációval néz, mert

az élet túlsok baja, gondja művészkedéshez többé nem engedi. Ő még él, vele még beszélhetünk, ha nagyon sietünk; de műve már a múlté, elvégeztetett . . .

Hogy mi a nép és mi a nép művészete, arról szóljon most helyettem két magyar művész, ki mégis lekerült a nép közé és ivott a lelke mélyének forrásaiból.

Az egyik, festő, immár a stílus megértésének útján, visszajöven a néptől, így ír:

„A magyar nép művészete, mint minden igaz művészet, teljesen, organikusán egybeforrott a nép életével. Primitívnek mondják, mert nem ismerte a hazugságot és a megalkuvást. Nem félt sem a kontrasztoktól, sem a

MAISON D'ARTISTE.
HALL, SALLE À MANGER.

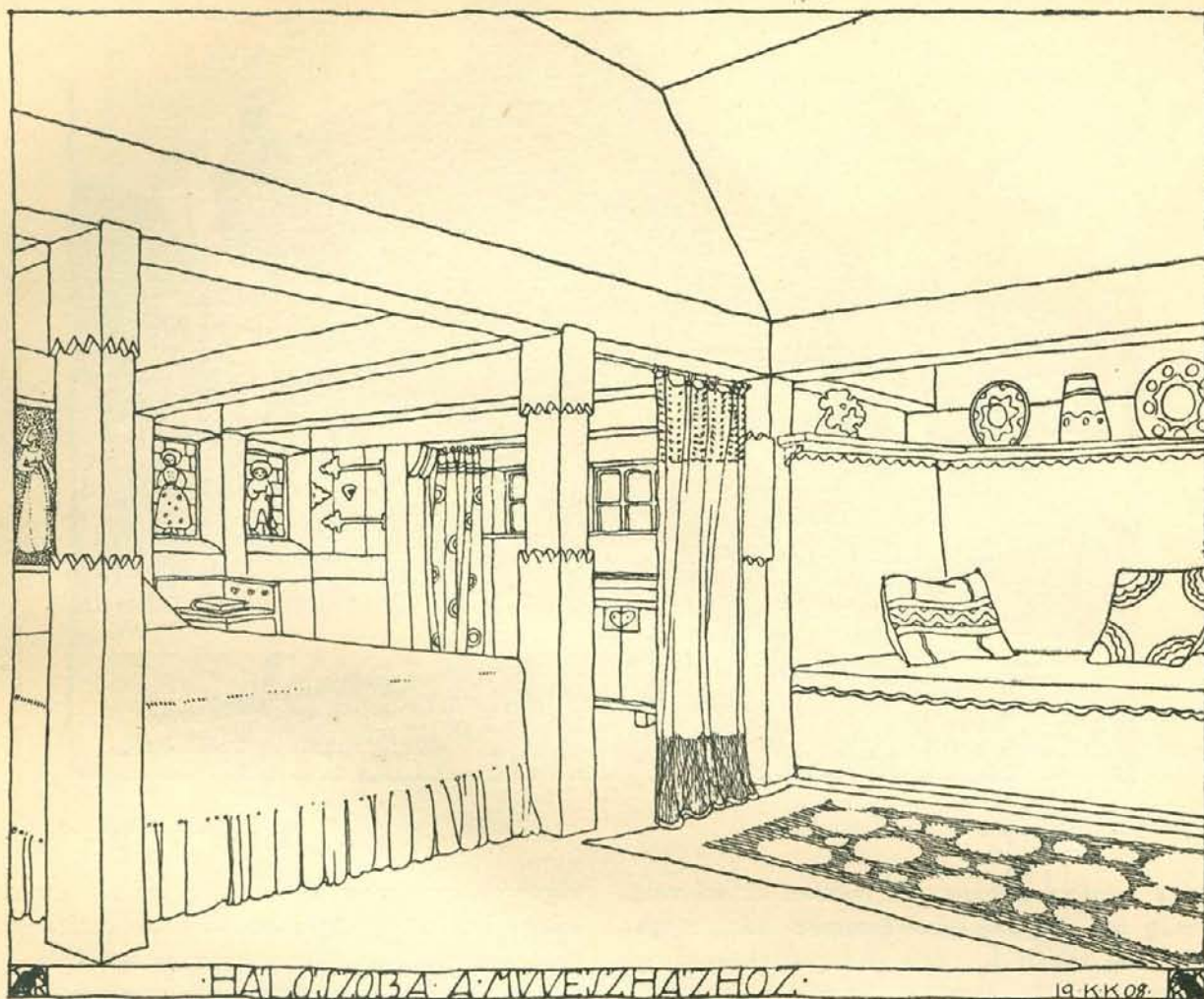
KÓS KÁROLY TERVE.

nagy konszonanciáktól. Vonalaiban ötletes, színeiben virító, egész megjelenésében meggyőző, hűségesen végigkísérte a nép fiát az ő egész életén s élete minden eseményének jelentőségét mélyítette, szimbólumaival magasabb szférákba emelte.

Az elmúlt század utolsó tizedeiben aztán — ne kutassuk, mi rabolta el tőle az alkotás ösztönét — a népnek ez a művészete egyszerre csak enyészetnek indult és enyészéssel mintha a népnek sok egyéb nemes és értékes tulajdonságai is nyomtalanul eltűnédeztek volna.

Most már az a kötelességünk, hogy a magyar népnek ezt az ő sajátos, ősrégi, immár veszni induló formai nyelvét megmentsük és átültessük egy újabb, modern kulturális fázis

számára. Első és legfontosabb teendőnknek kell lenni, hogy az embereket a formai nyelv létezésének legalább csak a tudatára ébresszük, annak tudatára, hogy ez a formai nyelv épen olyan elvitázhatatlan közkinccse a magyar léleknek (bár úgyszólván alig tud róla valaki), mint az a másik, a szóbeli, irodalmi (amelyet mindnyájan ismerünk). Meg kell tanítanunk mindenkit arra, hogy milyen értéke és jelentősége van a legkisebb tárgynak is, mely ennek a formai nyelvnek a stílusában készült. Mindmeggannyi főbenjáró kincsei ezek a mi nemzeti kultúránknak, mert elemei egy olyan formai nyelvnek, amelyet nekünk művelődésünk újabb korszakában továbbfejleszteni, a benne kifejezésre jutott törvényszerűségek szerint cselekedni elodázhatatlan kötelessé-

MAISON D'ARTISTE. CHAMBRE À COUCHER.

KÓS KÁROLY TERVE.

günk.“ — Így ír jeles művésznk, Körösfői Aladár.

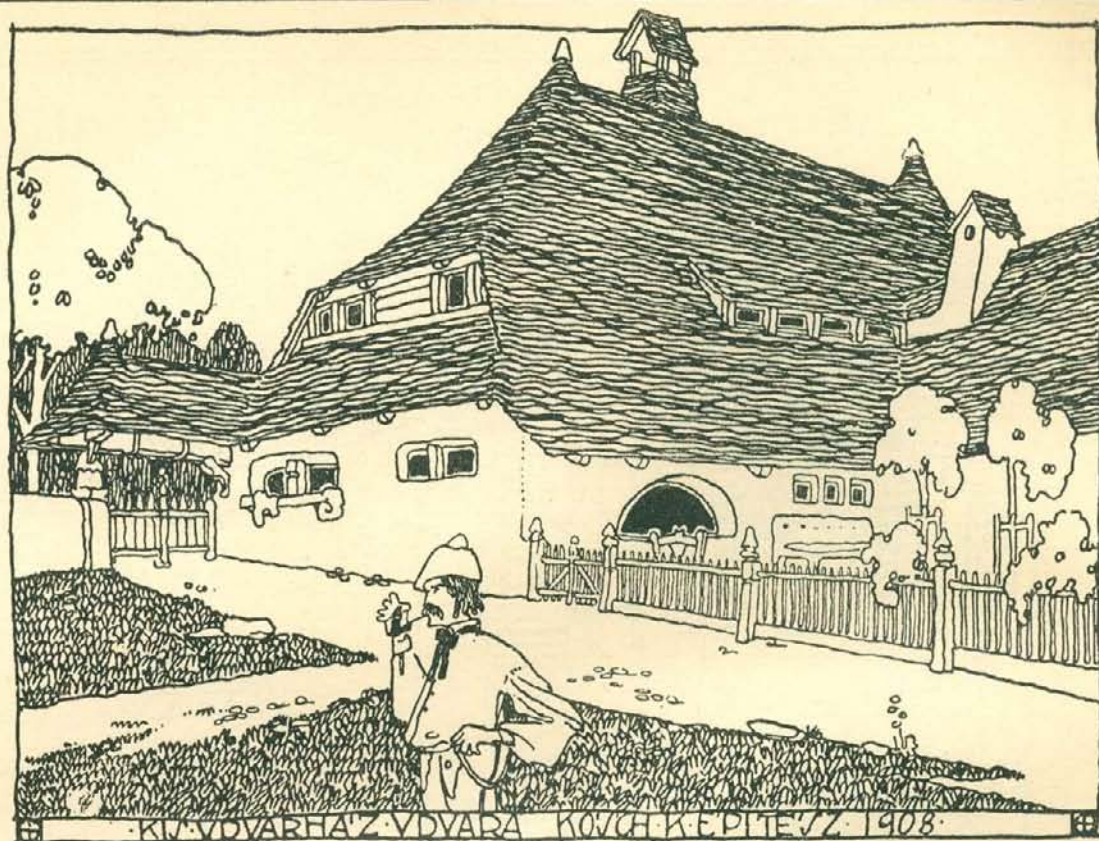
A másik művész — kevesen ismerhetik még, de bizonyosan igen sokan fogják majd ismerni nemsokára — egy egészen fiatal architektus, a most induló generáció legjavából, Kós Károly, — lángoló lelkesedéssel ír az ő megismeréseiről, melyekre a nép világában tett szert.

Részem lévén abban, hogy ő Erdély népét és népi művészetét meglakhatta, egy saját kezével írott és rajzolt szépséges könyvben számol be a tapasztalatairól. Ez a művészi unikum közkezen nem forogván, azt hiszem, hasznos munkát végzek, ha belőle írom ki azokat a dolgokat, amikkel e beszélgetésemet a legmértőbben fejezhetem be. Írásából kiérzik

a tüzet fogott szív sugárzó melege, a lélekbe, vérbe felszívódott hit és meggyőződés.

— Tanulmányát Segesvár architektúráján kezdte és folytatta a Torockóén. A középkor hangulata szállott a lelkére, azé a középkoré, mely konstruktív formáival idegenből került Erdélybe s ott magyarrá lett, minden más idegentől különbözővé.

Aztán fölmegy a székely nagy hegyek felé, a Bucsinon túl, a gyergyói havasokba, a fenyőerdők világába, ahova beszorult és megmaradt egy darabka ősmagyar haza. Itt megül a nép között s gyönyörűen írja le, hogy közöttük élve, dalaikat, meséiket hallgatva, munkatevésüket szemlélve, miképen lobbant össze lelke a nép lelkével. Mondja:

COUR DE MAISON DE CAMPAGNE.

KÓS KÁROLY TERVE.

„és mintha minden, de minden az ősi volna még itt. A gerendából összerótt ház, magas, csúcsos tetejével, cifrán faragott buzogányos kopjafával a hegyin . . . a rovátkolt, festett, galamb-búgos kapu, amire pálmafát, napot, csillagot, madarat, virágot faragott a székely. Az udvaron a csüre tornácos, a háza ereszes még, a kútja is gémes kút. A viselete minden más viselettől különbözik; beszéde, mintha a „halotti beszéd“ idején való magyar szájából hallanám. Mintha semmit sem akartak volna változtatni a régin, hogy ha majdan eljő Csaba vezér a hadak csillagútján, úgy találjon mindent, mint hogyan volt, amikor elment“.

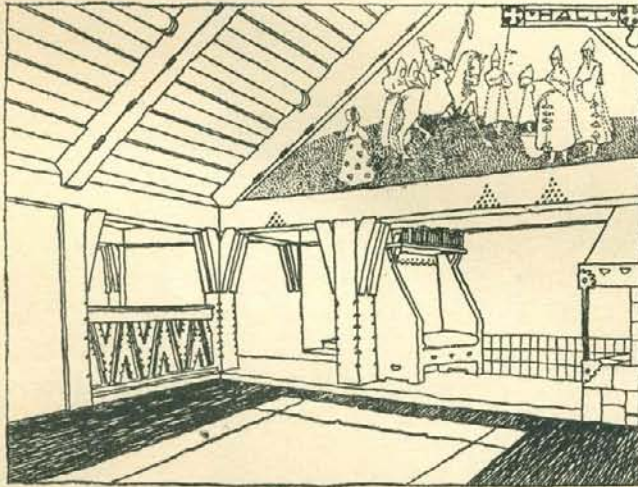
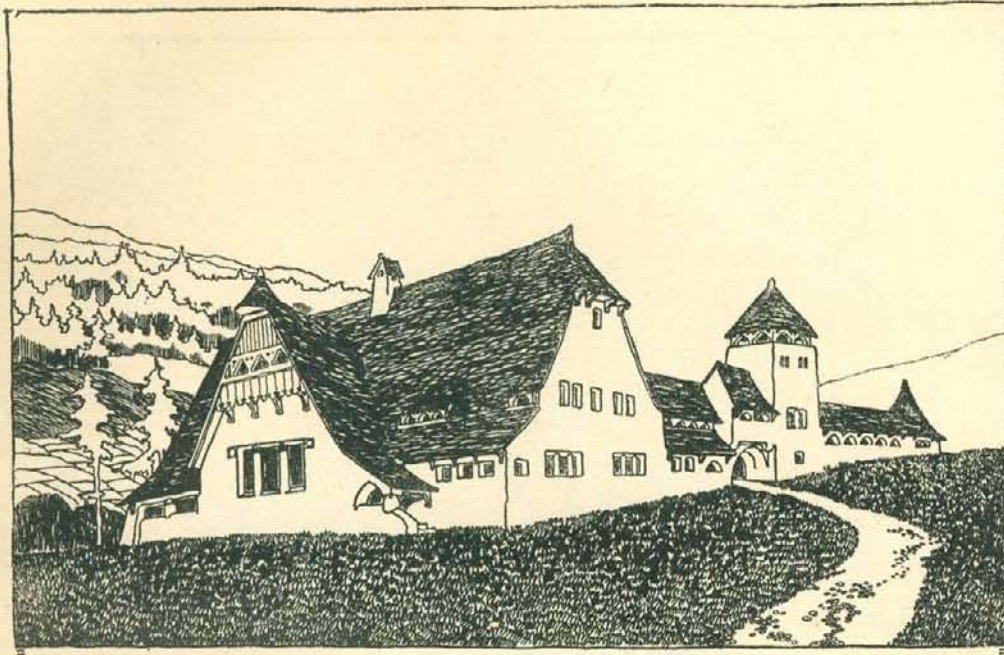
Innen Kalotaszegbe vitt az útja.

„És végre Kalotaszeg. Ez a legmagyarabb folt ebben a tarka országban. Itt vagyok végre, érzem az ősi szelet, amint lefúj hideg zordonan a vén Vlegyásza pusztaköves ormáról, hallgatom muzsikáját, amint a tornác faoszlopai között elzúg. És érzem, hogy itthon vagyok

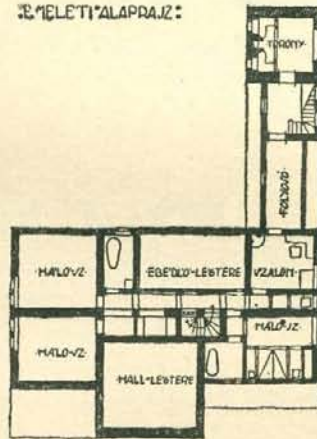
végre, hogy ilyen itthon még nem voltam sehol. Körülleng a turáni lehellet, beszívom őspogány illatát a lelkembe, hogy teljék meg vele mindenem, hogy tegyen gazdaggá engemet ihletben és fantáziában. Külön világ ez itt köröskörül, érzem minden idegessel mindazt, ami csudálatoskép olyan épen maradt meg itten, mintha ma jöttek volna ide az Ural hegyei alól.

Élni kell e közt a nép közt, a lelkét kell megtalálni, hogy bele tudjuk vinni a mi tudatos művészetünkbe azt, ami itt öntudatlanul, ösztönszerűen magyar.

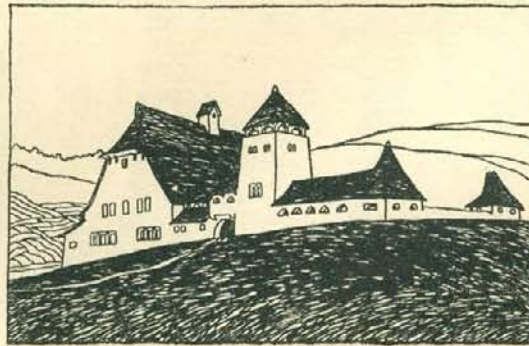
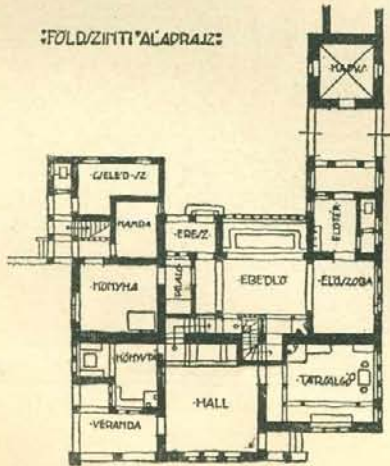
Mintha itt a múlt el sem is múlt volna és együtt élne a jelennel örökké. Múlt és jelen összefolyik itt megbonthatatlan egységbe, mely csak így együtt teszen ki egészet. Ezek az emberek ugyanazok, mint akik itt réges rég éltenek, ezek is azt cselekszik napról napra, amit az apáik tettek és az apák is úgy éltek, ahogyan a mai utódok élnek. És egy volt és egy lesz a vég is: a lombos cinterem ott a

EMELTI ALAPRAJZ

FÖLDZINTI ALAPRAJZ

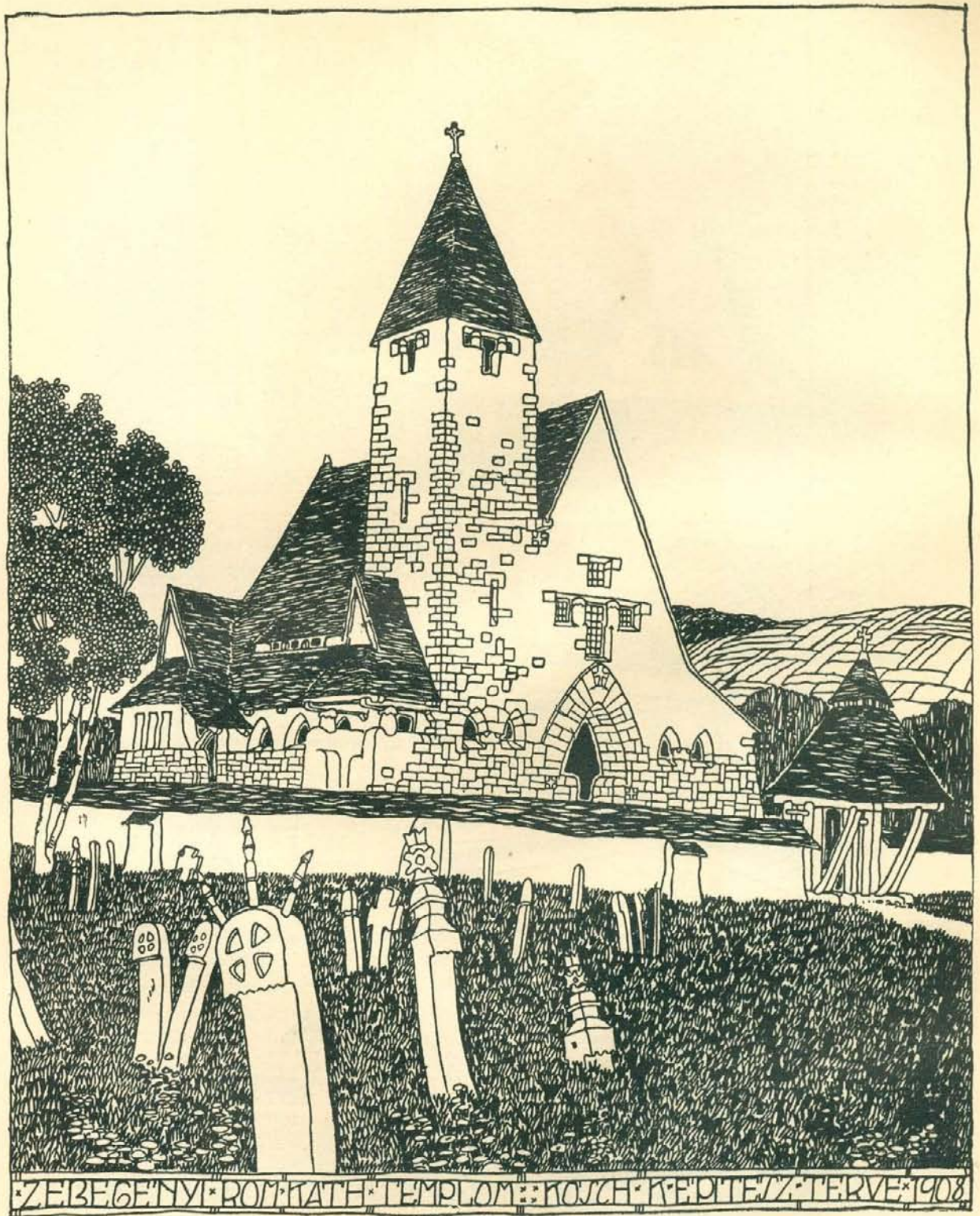

VÁRHAZ A DOBODALBAN, 1900. TERVEZTE: KÓS KÁROLY, ÉPÍTÉSZ, 1902.

PROJET POUR UNE MAISON DE CAMPAGNE SUR UNE COLLINE.

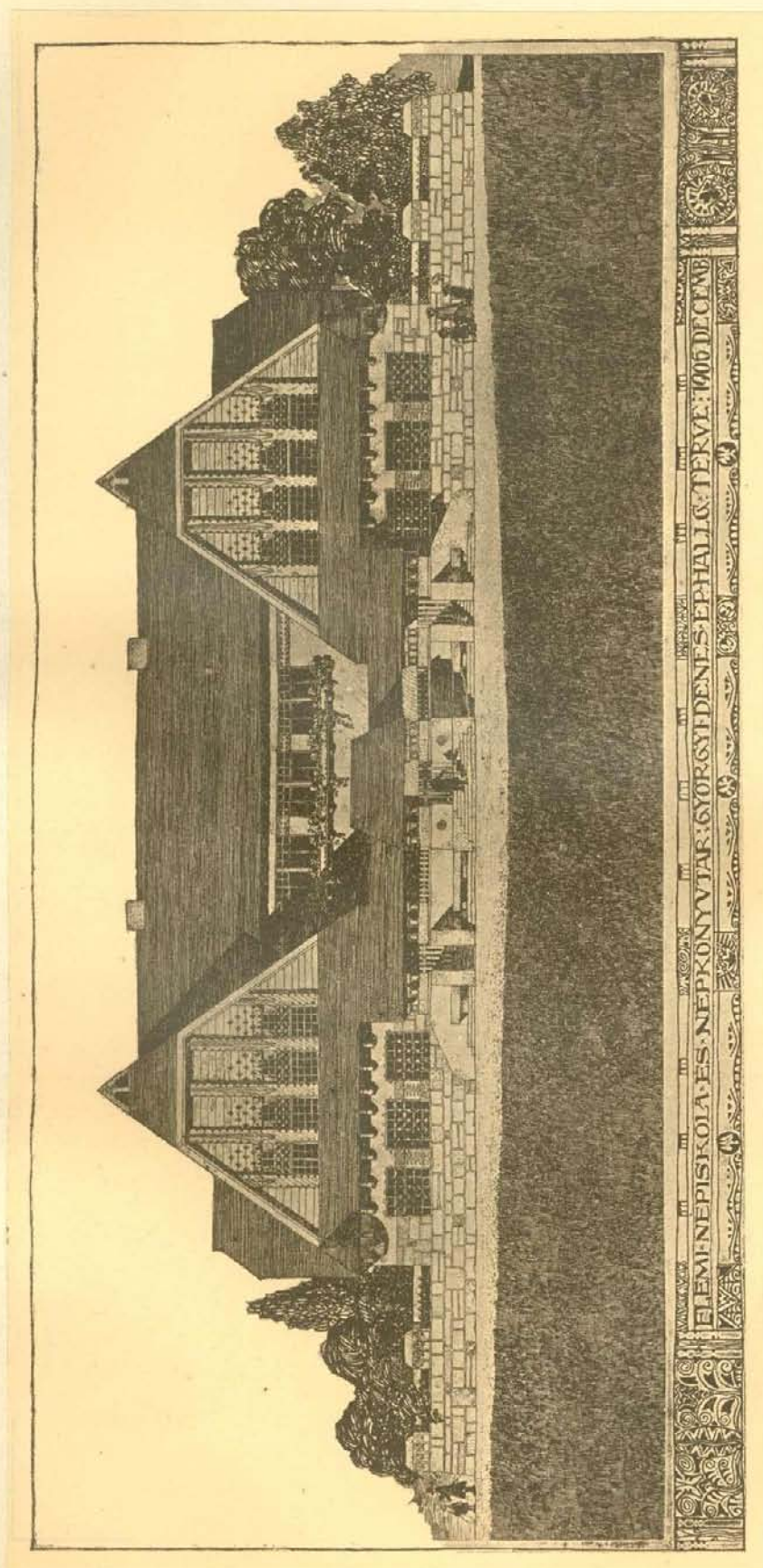
KÓS KÁROLY TERVE.

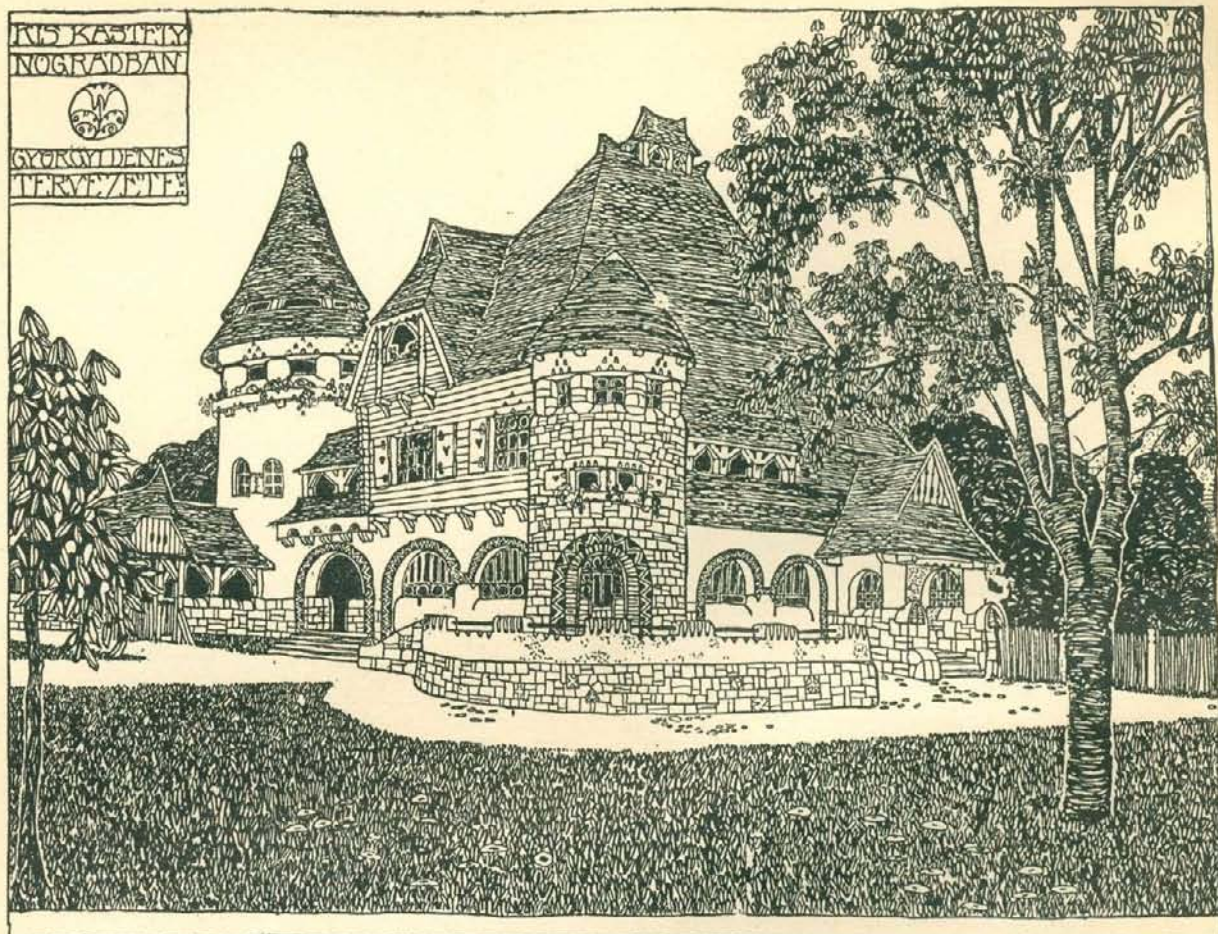
PROJET POUR L'ÉGLISE CATHOLIQUE
DE ZEBEGÉNY.

KÓS KÁROLY
TERVE.

PROJET POUR BÂTIMENT APPARTENANT
À L'ÉCOLE PRIMAIRE ÉLÉMENTAIRE.

GYÖRGI DÉNES
TERVE.

PROJET D'UN CHÂTEAU.

GYÖRGYI DÉNES TERVE.

templom megett, egy füves domb és fejtül a hímes fejfa . . .“

Nos, ezekben a szárnyas szavakban, úgy-e bár, még kevés az architekturai pozitívum?

De van bennök egy sokkal szebb bizonyosság, az a bizonyosság, hogy íme, egy ifju architektus, ki most nem rég hagyta el a politechnikum lénia- és cirkalom-világát, megihletve áll a néplelek csodálatos erejű varázslata alatt.

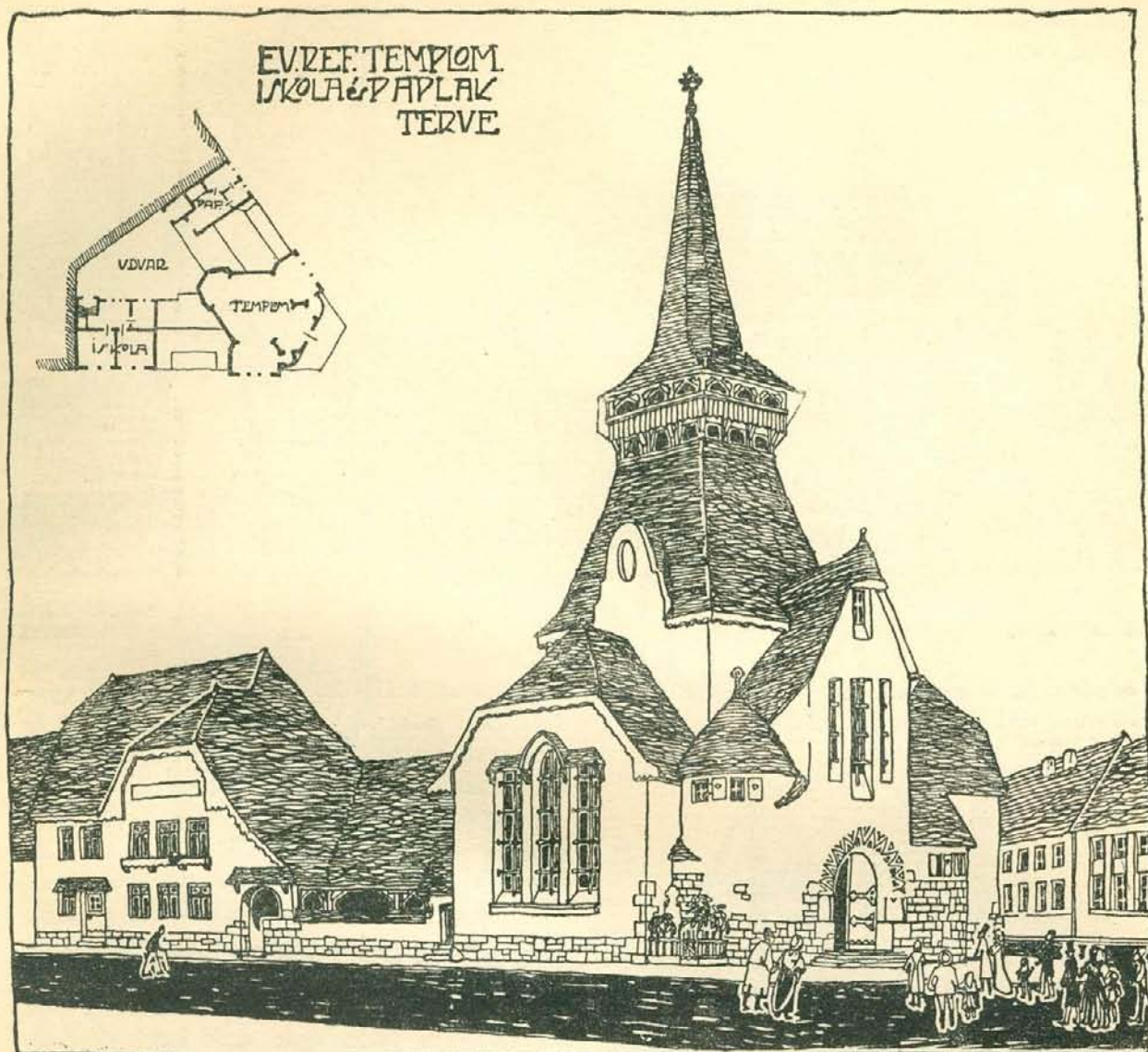
Majd tovább, s ebben már architekturai pozitívum is vagyon:

„Láttam a küküllömenti szász építkezést és láttam a torockóit is, meg a székely magyarokét, meg a kalotaszegit is. És láttam azt, hogy ez, ha mind ugyanabból a töből fakadt is, mégis mind más és más; de habár

más-más is mindenik, mégis ott van bennük a nagy közösség. Különböznek egymástól, mert más a szász, más a torockói, más a székely, más a kalotaszegi nép, — és van közösség bennük, mert egy országban, egy éghajlat alatt, egy sorsban éltek, közös a multjuk, közösek voltak örömeik, szenvedéseik, közösek az emlékeik, közös a históriájuk.

A szász vártemplom is az erdélyi művészet alkotása, mint a kalotaszegi falvak templomai. Ez a közösség bennök.

Ennek a közösségnek a törvényeit kell tőlük eltanulnunk, ha magyarul akarunk dolgozni. Be kell fúrunk a lelkünket ebbe a földbe, amelyre építeni akarunk. Ami a vadmadárnak az ő szárnya, ami a virágnak az ő illata, azzá kell lennie e föld, e nép szerete-

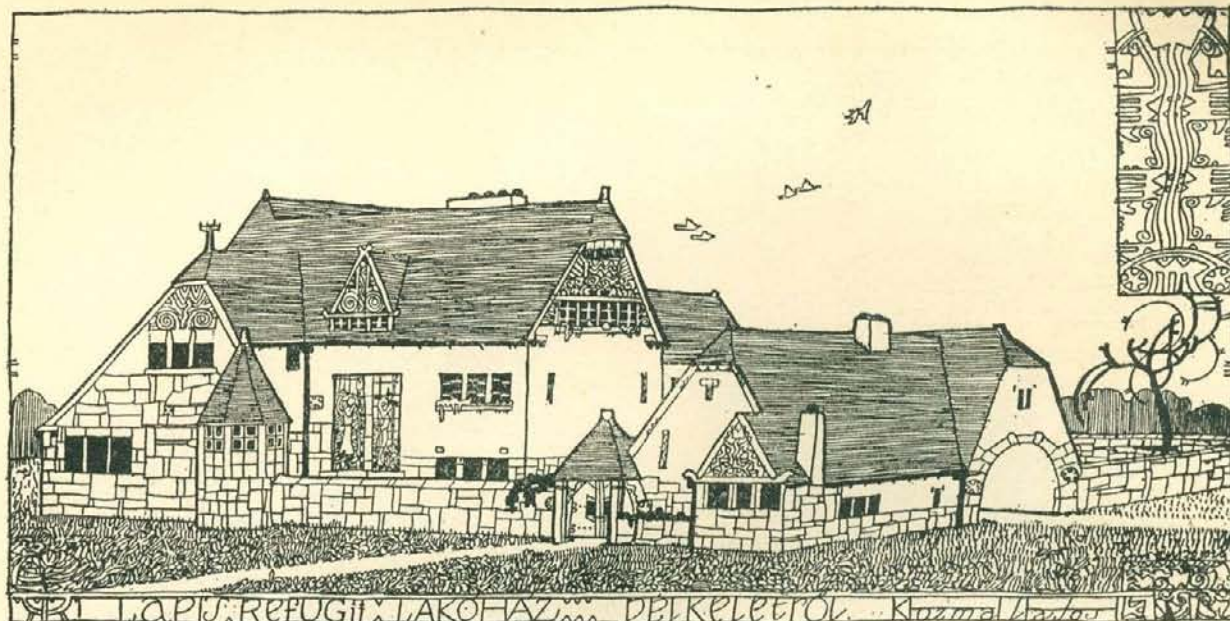
PROJET D'UNE ÉGLISE (CALVINISTE)
ET D'UNE ÉCOLE.

MENDE VALÉR
TERVE.

tének a mi számunkra, magyar építészek számára.

Ezért hallgatom én együgyű emberek együgyű beszédét, amik folynak csöndes őszi estén, mint patak vize a fűzfák alatt; ezért akarom megismerni a himes fejfák alatt nyugovókat és históriájukat, ezért hallgatom a vén Vlegyásza felől fújó szél muzsikáját, amint elzúg a tornác oszlopai között, és hallgatom a Hargita fenyveseinek kis falvaiban vén nótafák (ösdalokat tudó öregek) meséit

régi pogány világról, Attila királyról, hadak útjáról, Csaba királyfőről és szépséges Réka királyasszonyról; ezért járom a földjüket, ha búza érik, járom, amikor a török búza szárazon zörög az őszi szélben és járom akkor is, amikor fehér az egész világ a Bucsestől az erdős Retyezátig. Ez az, amit keresek és találok a házaikon, kívül és belül, templomaikon és az embereken. Ez az, ami művészetüket, viseletüket és minden dolgukat, még beszédjüket is olyan végtelenül becsessé teszi, mert megértem

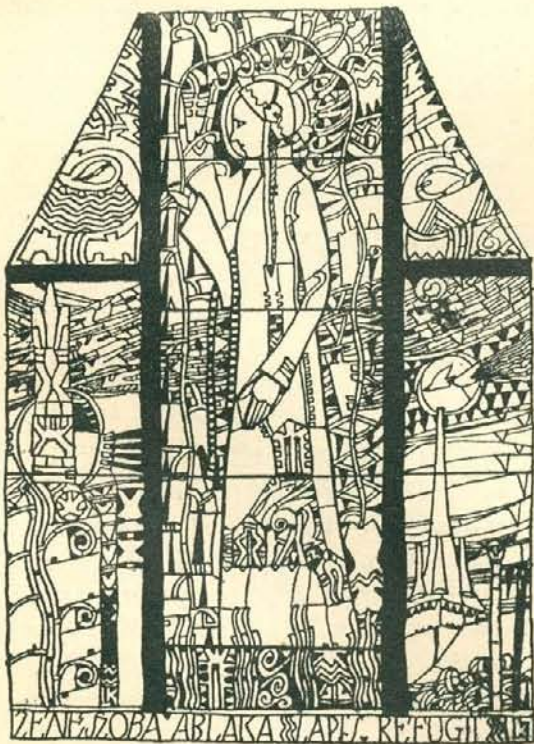
PROJET D'UNE MAISON
DE CAMPAGNE.

KOZMA LAJOS
TERVE.

mindenből, hogy mindez — magyar. Ezért akarom élni e gyönyörű magyar nép életét,

álmodni az ő álmait, ezért akarok úgy gondolkozni, mint ő, érezni tudni, mint ő és emlékezni, mint ő. Mert ez az érzés, gondolat, emlékezés benne van a cselekedetében akkor — ha öntudatlanul is — amikor kifaragja tornáca oszlopát, mikor kihimezi a kapuját, mikor a templomát, a házat, csűrét építi, és ez az érzés, gondolat, emlékezés vezeti a kezét, mikor idegen minta után is magyar léssen az ő műve. Ez teszi szemét olyanná, hogy az idegen holmiból ki tudja választani, azt ami neki és talán épen csak neki való, és meg is tudja csinálni úgy, hogy azt nem lehet másnak látni, mint csak magyarnak. Ez a nemzeti génusz. Ez az, amit keresnie kell a magyar művésznek és amit csak itt találhat meg, ezen a földön, e között a nép között."

Az erdélyrészi nép architektúrájának stílusáról így ír: „A szász nép a nyugat középkorával ajándékozta meg Erdélyt és a mi népünk csinált abból nemzeti gótikát. A valkói, körösfői, győromostori templomok magyar gót templomok. És ha külsőségekben: ornamentikában, egyes fedélalakításban, bútorok kivágásában, vonalvezetésben hatottak is rá későbbi korizlések, a szellem, mely átlengi, középkori.

VITRAIL DE
LA SALLE DE MUSIQUE.

KOZMA LAJOS
TERVE.

És amiként az erdélyi magyar nép konstruktív művészete a középkor egyenes leszarmazottja, úgy a mi születendő nemzeti stílusunknak is csak a középkor lehet az egyik szülője. Egészséges csak az a művészi irányunk lehet, amelyik a meglévő alapokon akar tovább építeni. Népünk az ő stílusa alapjául a középkort fogadta el és ezt máig megtartotta; tehát ez megfelelt neki, és amint látjuk, tudta ezt a magáévá tenni, tudta a maga igen szerény eszközeivel is nemzetivé alakítani.

Konstruktív népművészetünk alapja a középkor művészete; nemzeti művészetünk alapja a népművészet." — Így ír a fiatal Kós Károly.

Ezzel szándékoztam én magam is befejezni a beszélgetésemet; örülök, hogy helyettem egy fiatal magyar architektus fejezte be eképen.

Minden művészet csak úgy élhet eleven életet és csak úgy alakulhat belőle stílus, ha ihletét és megnyilatkozásának sajátosságait fájának lelkében és formanyelvében keresi és egyúttal organikus folytatása, nem pedig megtagadása a megelőző korok művészetének.

A jelennek a saját külön természete szerint kell élnie, de a multa kell építkeznie, mert különben a műve jellem és fundamentum nélkül való kontár építkezés.

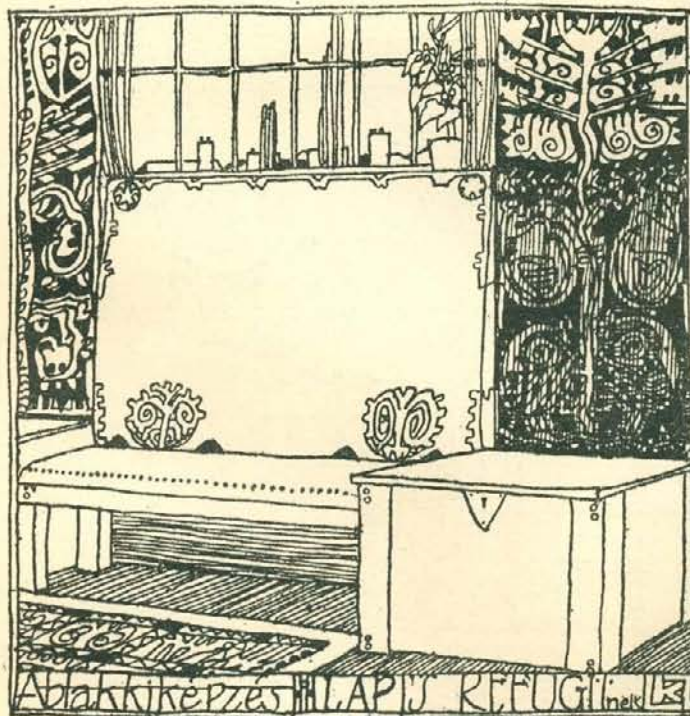
FIATAL ÉPÍTÉSZEK.

Mai számunk főcikkének kíséretében építészeti felvételek, tervezetek és egyéb rajzok szerepelnek. Készítőik kivétel nélkül a leg-

fiatalabb építész gardához tartoznak, akik csak az imént hagyták el vagy még csak legközelebb fogják elhagyni a budapesti műgyetemet.

E fiatalok csoportja nem ötletszerűleg került így össze, hanem mert munkáik olyan ígéretek tartalmazzak, melyek közös törekvésekre engednek következtetni. Művészi egyéniségük most van fejlődőben. De a kiindulásnál máris rendkívül érdekes és értékes jeleket adnak. Közös jellemvonásuk, hogy az iskolán kívül egy másik iskolát jártak, a népművészetét, amelyből azonban nem ethnografikát merítettek, hanem bizonyos nagyjelentőségű elveket.

Mindannyian járták az országot s mindannyian vissza-vissza tértek a kalotaszegi Körösfőre. Rajzolgattak házakat, szobákat, kapukat, fejfákat és himzéseket, de legtöbbször mégis a körösfői templom tornyát. Bele is vésődött lelkükbe annak érzékeny vonala a négy fiatornyával együtt, hogy azóta úgy tekintenek rá, mint a japán művészek az ő szent Fuzsijama hegyükre. Itt találkoztak és értették meg egy-

COIN
DE CHAMBRE.

KOZMA LAJOS
TERVE.